

TEORIJA SOCIALNEGA SISTEMA

Talcott Parsons: *The Social System*, Glencoe, Illinois: The Free Press, 1951: str. 3-32; 36-40; 114-119; 201- 207; 249-251; 480-490.

REFERENČNI OKVIR AKCIJE IN SPLOŠNA TEORIJA SISTEMA AKCIJE: KULTURA, OSEBNOST IN MESTO SOCIALNIH SISTEMOV

Predmet pričujočega dela je ekspozicija in ponazoritev konceptualne sheme za analizo socialnih sistemov znotraj referenčnega okvira akcije. Samo delo je zamišljeno kot strogo teoretično delo. Zato se ne bo direktno ukvarjalo niti z empirično generalizacijo kot tako niti z metodologijo, čeprav bo seveda vsebovalo znaten delež obojega. Sicer je res, da bo morala biti vrednost konceptualne sheme, ki jo predlagamo na tem mestu, nazadnje vendarle preverjena skozi njeno uporabnost v empiričnih raziskavah. Toda pričujoče besedilo ni poskus sistematičnega razvijanja našega empiričnega znanja, kar bi bilo za delo s področja splošne sociologije nujno. Poudarek je dan teoretski shemi. Sistematična obravnava njene empirične uporabnosti bo tako morala biti predmet analize na drugem mestu.

Fundamentalno izhodišče predstavlja koncept socialnih sistemov akcije. *Interakcija* individualnih akterjev poteka pod takšnimi pogoji, da je tak proces interakcije mogoče obravnavati kot sistem v znanstvenem smislu in ga tako narediti za predmet teoretične analize tistega tipa, ki je bila v drugih znanostih uspešno uporabljena za druge tipe sistemov.

Osnove referenčnega okvira akcije so bile ekstenzivno obravnavane drugje in jih je zato treba na tem mestu le na kratko povzeti.¹ Referenčni okvir zadeva "orientacijo" enega ali več akterjev – v fundamentalnem individualnem primeru bioloških organizmov – do situacije, ki vključuje druge akterje. Shema, povezana z enotami akcije in interakcije, je *relacijska* shema. Analizira strukturo in procese sistemov, ki so zgrajeni skozi svoje odnose do lastnih situacij, pri tem pa vključuje tudi druge enote. Kot taka se ne ukvarja z *notranjo* strukturo enot, z izjemo do tiste mere, v kateri le-ta neposredno vpliva na relacijski sistem.

Situacija je definirana kot sestavljena iz objektov orientacije, tako da je orientacija danega akterja diferencirana glede na različne objekte in skupine objektov, ki njegovo situacijo sestavljajo. V akcijskih terminih je primerno objektni svet razumeti kot sestavljen iz treh skupin objektov – iz "socialnih", "fizičnih" in "kulturnih". Socialni objekt je akter, ki je lahko sleherni dani drugi individualni akter (*alter*), akter, ki je sam vzet za referenčno točko (*ego*), ali kolektiviteta, ki se – za namene analize orientacij – obravnava kot enota. Fizični objekti so empirične entitete, ki niso v "interakciji" z *egom* ali *egu* ne "odgovarjajo" so sredstva in pogoji za njegovo interakcijo. Kulturni objekti so simbolni elementi kulturne tradicije, idej ali verovanj, ekspresivni simboli vrednotnih obrazcev, in to vse dotlej, dokler so s strani *ega* obravnavani kot situacijski objekti in niso "internalizirani" kot konstitutivni elementi strukture njegove osebnosti.

"Akcija" je proces v situacijskem sistemu akterja, ki ima za individualnega akterja ali v primeru kolektivitete za posameznike, ki so njeni sestavni deli, motivacijsko signifikanco. To pomeni, da je za relevantnega akterja orientacija ustreznih procesov akcije povezana z doseganjem gratifikacij ali z izogibanjem deprivacijam, karkoli te za vpletene osebnostne strukture že so. Samo toliko, kolikor je ta odnos do situacije

motivacijsko relevanten v omenjenem smislu, bo v pričujočem delu obravnavan kot akcija v strogem pomenu besede. Domneva se, da bazični vir energije ali dejavnik "sile" procesov akcije izhaja iz organizma; skladno s tem imajo v določenem smislu vse gratifikacije in deprivacije svojo organsko signifikanco. Toda četudi je v njih ukoreninjena, konkretna organizacija motivacije za namene teorije akcije ne more biti analizirana v okviru organskih potreb organizma. Za namene teorije akcije je ta organizacija elementov akcije predvsem funkcija odnosov akterja do lastne situacije in funkcija zgodovine tega odnosa, torej "izkušnje".

Fundamentalna značilnost tako definirane akcije je, da ne vsebuje zgolj ad hoc "odgovorov" na partikularne situacijske "stimulanse", temveč da akter razvije *sistem* "pričakovanj", povezan z različnimi objekti situacije. Ta so *lahko* strukturirana le v odnosu do njegovih lastnih dispozicij za potrebe, verjetnosti gratifikacije ali deprivacije pa so odvisne od različnih alternativ akcije, ki jih akter lahko uresniči. Toda v primeru interakcije s socialnim okoljem je dodana še nadaljnja dimenzija. Del pričakovanj ega, v mnogih primerih najbolj pomemben del, sestavlja verjetna reakcija alterja na egovo možno akcijo, reakcija, ki postane anticipirana vnaprej in tako vpliva na egove lastne izbire.

Toda na obeh ravneh dobijo za ego različni elementi situacije posebne "pomene" kot "znaki" ali "simboli", ki postanejo relevantni za organizacijo njegovega sistema pričakovanj. Posebej tam, kjer obstaja socialna interakcija, znaki in simboli pridobijo skupne pomene in služijo kot medij komunikacije med akterji. Ko nastanejo simbolni sistemi, ki so zmožni posredovati komunikacijo, lahko govorimo o začetkih "kulture", ki postane del sistemov akcije relevantnih akterjev.

Na tem mestu se bomo ukvarjali zgolj s sistemi interakcije, ki so postali diferencirani do kulturne ravni. Čeprav je mogoče pojem socialni sistem uporabljati tudi v bolj elementarnem smislu, je za tukajšnje namene mogoče to možnost ignorirati in pozornost osredotočiti na sisteme interakcije večjega števila v situacijo orientiranih individualnih akterjev, pri čemer sistem vključuje skupno razumljen sistem kulturnih simbolov.

Najbolj enostavno povedano sestavlja socialni sistem množica individualnih akterjev, ki so drug z drugim v interakciji v situaciji, ki ima vsaj fizični vidik oz. vidik okolja, ki so motivirani v smislu težnje po "optimalizaciji gratifikacije" in katerih relacije do lastnih situacij, vključujoč drug drugega, so definirane in posredovane skozi sistem kulturno strukturiranih in skupno deljenih simbolov.

Povedano pa pomeni, da je socialni sistem le eden izmed treh vidikov strukturiranja popolnoma konkretnega sistema socialne akcije. Druga dva vidika predstavljajo personalni sistemi individualnih akterjev in kulturni sistem, ki je v njihove akcije vgrajen. Vsakega izmed njih je treba obravnavati kot neodvisni fokus organizacije elementov sistema akcije, in to v smislu, da nobenega izmed njih ni mogoče teoretično zreducirati na drugega ali na kombinacijo ostalih dveh. Vsak je za ostala dva nujno potreben v smislu, da bi brez osebnosti in kulture ne bilo nikakršnega socialnega sistema, in tako naprej po seznamu logičnih možnosti. Toda ta vzajemna odvisnost in interpenetracija je nekaj čisto drugega od reduktibilnosti, ki bi pomenila, da bi pomembne lastnosti in procesi enega tipa sistema lahko bili teoretično *izvedljivi* iz našega teoretičnega znanja o drugem ali o drugih dveh sistemih. Vsem trem je skupen referenčni okvir akcije in to dejstvo dela določene "transformacije" med njimi mogoče. Toda na ravni tukaj zastopane teorije omenjeni trije sistemi ne konstituirajo zgolj enega sistema, čeprav se na nekaterih drugih teoretičnih ravneh morda lahko zdi, da je tako.

Nekoliko drugačen način za izpostavitve istega poudarka vodi prek ugotovitve, da je današnja stopnja teoretične sistematizacije našega znanja o dinamiki akcijskega procesa fragmentarna. Prav zaradi tega smo danes kot nepogrešljivo referenčno točko prisiljeni uporabljati te tipe empiričnega sistema, ki so znotraj referenčnega okvira predstavljeni deskriptivno. V odnosu do te referenčne točke so dinamični procesi razumljeni kot "mehanizmi"², vplivajo na "funkcioniranje" sistema. Deskriptivna predstavitev empiričnega sistema mora biti narejena v okviru seta "strukturalnih" kategorij, v katerega so vključene ustrezne "motivacijske" tvorbe, nujne za konstituiranje uporabnega znanja o mehanizmih.

Preden se podrobneje poglobimo v nekatere izmed obširnih metodoloških problemov analize sistemov akcije s posebnim poudarkom na socialnem sistemu, se zdi modro povedati še nekaj več o elementarnejših komponentah akcije nasploh. Zdi se, da ima sistem "dispozicij za potrebe" individualnega akterja v najbolj splošnem smislu dva najprimernejša ali najelementarnejša vidika, ki bi ju lahko poimenovali "gratifikacijski" in "orientacijski" vidik. Prvi zadeva "vsebinsko" akterjeve vzajemne menjave z objektim svetom, torej to, "kaj" iz lastne interakcije s tem svetom dobi, ter za kakšno "ceno". Drugi zadeva "kako" njegovega odnosa do objektnega sveta, torej vzorce ali poti, skozi katere so njegovi odnosi do tega sveta organizirani.

Če poudarimo relacijski vidik, potem je mogoče prve razumeti kot "katektične" orientacije, kar pomeni kot orientacije, ki zadevajo pomembnost egove relacije z obravnavanim objektom ali objekti za gratifikacijsko-deprivacijski balans njegove osebnosti. Najbolj elementarna in fundamentalna "orientacijska" kategorija pa je po drugi strani, vsaj zdi se tako, "kognitivna", ki jo je v njenem najsplošnejšem smislu mogoče obravnavati kot "definicijo" relevantnih vidikov situacije glede na njihov pomen za akterjeve "koristi". Tu gre torej za kognitivni orientacijski vidik ali za risanje kognitivne mape v Tolmanovem pomenu besede.³ Oba navedena vidika morata biti prisotna v vsem, kar se lahko obravnava kot enoto sistema akcije, torej kot "posamični akt".

Toda akti se ne pojavljajo posamično in ločeno, temveč so organizirani v sisteme. Celo v primeru, ko je v premislek vzet najbolj elementarni sistemski nivo, je treba vanj vključiti tudi komponento "integracije sistema". V okrilju referenčnega okvira akcije je ta integracija selektivni izbor med možnostmi glede orientacij. Gratifikacijske potrebe imajo alternativne možne objekte, ki so prisotni v situaciji. Risanje kognitivne mape vključuje alternative v presojanju ali interpretaciji tako glede tega, kaj objekti so, kot glede tega, kaj "pomenijo". Obstajati mora urejena selekcija med takšnimi alternativami. Ta proces urejene selekcije bo poimenovan "evaluacija". Tako torej obstaja evaluativni vidik sleherne konkretne akcijske orientacije. Najbolj elementarne komponente vsakega sistema akcije je tako mogoče zreducirati na akterja in njegovo situacijo. V zvezi z akterjem je naš interes usmerjen na kognitivne, katektične in evaluativne modele njegove orientacije; v zvezi s situacijo pa na njeno diferenciacijo na objekte in skupine le-teh.

Trije bazični modeli motivacijske orientacije skupaj s konceptom sistema objektov določajo elemente akcije v najširšem smislu. Vsi trije so vštet v strukturo tistega, kar smo poimenovali "pričakovanje". Pričakovanje ima – v pomenu, kot ga predlagamo – poleg katektičnih interesov, kognitivne definicije situacije in evaluativne selekcije tudi še časovni vidik, in to tako glede prihodnjega razvoja akterjevega situacijskega sistema kot tudi glede spomina na pretekle akcije. Orientacija do situacije je torej *strukturirana* glede na lastne razvojne obrazce. Akter se priuči "investiciji" v določene možnosti tega razvoja. Zanj je pomembno, kako pride do tega, da se nekatere možnosti realizirajo raje kot druge.

Ta časovna dimenzija akterjeve skrbi za razvoj situacije je lahko diferencirana okoli koordinate aktivnost–pasivnost. V ekstremnem primeru lahko akter le “čaka na razvoj dogodkov”, ne da bi aktivno posegel in “naredil karkoli s tem v zvezi”, lahko pa tudi skuša aktivno kontrolirati situacijo v skladu z lastnimi željami in interesi. Bodoče stanje akterjevega situacijskega sistema, znotraj katerega akter zavzema povsem pasivno držo, je mogoče poimenovati “anticipacija”, medtem ko je prihodnje stanje tega istega sistema, na katero skuša akter aktivno vplivati (tako, da prepreči dogodke, za katere ne mara, da bi se zgodili) mogoče poimenovati “cilj”. Usmeritev v cilj akcije je, kot bomo videli, posebej kadar se obravnavajo osnove normativne orientacije, fundamentalna značilnost vseh sistemov akcije. Vendar pa analitično, kot se zdi, stoji za stopnjo “niže” od koncepta pričakovanj, in to zaradi logične možnosti pasivne anticipatorne orientacije. Oba tipa pa morata biti jasno razločena od “odgovora na stimulans”, in to zato, ker slednji ne izraža eksplicitno orientacij do prihodnega razvoja situacije. Stimulans si je mogoče predstavljati kot “strelo z jasnega”, ki na teoretsko analizo ne vpliva.

Temeljni koncept “instrumentalnih” vidikov akcije pa je mogoče uporabiti le za primere, ko je akcija pozitivno orientirana v cilj. Ta koncept izraža tiste premisleke o situaciji in akterjevih odnosih do nje, tiste odprte mu alternative in njihove možne konsekvence, ki so relevantne za doseganje cilja.⁴

Treba bi bilo reči še besedo o bazičnem strukturiranju “gratifikacijskih potreb”. Splošna teorija akcije bo sčasoma morala sprejeti odločitve tako glede enotnosti ali kvalitativne pluralnosti bazično genetično danih potreb kot tudi glede njihove klasifikacije in organizacije. Posebno za delo, ki se ukvarja s tisto ravni teorije akcije, ki zadeva socialni sistem, pa je vsekakor zelo priporočljivo, da na takšnih kontroverznih področjih skrupulozno upošteva načelo previdnosti. Kljub temu pa je vendarle nujno privzeti osnovno polarnost te strukture potreb, ki je vključena v koncept gratifikacijsko–deprivacijskega balansa in ki ima takšne izpeljanke, kot je npr. nasprotje privlačnost–odpor. Zdi pa se, da za naše namene vendarle ni nujno, da bi določena splošna stališča o odnosih med gratifikacijsko potrebo in drugimi vidiki akcije morala doseči visoko generalizirani nivo.

Najpomembnejši razlog za to leži v dejstvu, da so v lastnih sociološko relevantnih oblikah “motivacije” že organizirane na osebnostnem nivoju. Torej imamo opraviti z bolj konkretnimi strukturami, ki so razumljene kot produkti interakcije genetično danih komponent potreb s socialno izkušnjo. Na tej ravni so uniformnosti tiste, ki so za sociološke probleme empirično signifikantne. Zato da bi bilo mogoče znanje o takšnih uniformnostih koristno uporabiti, pa običajno ni nujno razmotati klobčiča genetskih komponent in komponent izkušnje, ki leži pod temi uniformnostmi. Načelna izjema nastopi v zvezi s problemi tistih meja socialne variabilnosti v strukturi socialnih sistemov, ki so lahko vsiljene z biološko konstitucijo relevantne populacije. Kadar se takšni problemi pojavijo, je seveda nujno mobilizirati vso dostopno evidenco, da se oblikuje sodba o bolj specifičnih gratifikacijskih potrebah.

S povedanim je povezan tudi problem relevantnosti, in to ne zgolj gratifikacijskih potreb, temveč tudi zmožnosti in sposobnosti. Vsaka empirična analiza akcije predpostavlja biološko dane zmožnosti. Vemo, da so te med posamezniki visoko diferencirane. Toda tudi s tem v zvezi je treba za najbolj splošne teoretske cilje upoštevati načelo previdnosti. Pravilnost takšne procedure potrjuje znanje o tem, da so individualne variacije pomembne veliko bolj kot tiste med velikimi populacijami, tako da je relativno malo verjetno, da so najpomembnejše razlike med socialnimi sistemi velikega obsega

primarno determinirane z biološkimi razlikami v sposobnostih njihovih populacij. Večini socioloških namenov docela ustreza rezultanta genov in življenjske izkušnje, pri čemer izločevanje posameznih dejavnikov ni potrebno.

Izpostavljeno je bilo, da celo najbolj elementarna orientacija akcije na živalski ravni vključuje znake, ki so začetki simbolizacije. Ta je inherentna konceptu pričakovanja, ki vključuje neko vrsto "generalizacije" od partikularnosti trenutno potekajoče stimulacijske situacije. Brez znakov bi bil celotni orientacijski vidik akcije, vključno s koncepcijo "alternativ" in iz nje izhajajočo koncepcijo "selekcije", brez pomena. Na človeški ravni pa je brez dvoma narejen korak od znakovne orientacije k resnični simbolizaciji. Ta je nujni pogoj za nastop kulture.

V bazični shemi akcije je simbolizacij jasno vključena tako v kognitivno orientacijo kot v koncept evaluacije. Nadaljnja elaboracija vloge in strukture simbolnih sistemov v akciji pa vključuje premisleke o diferenciaciji, ki so povezani z različnimi vidiki sistema akcije, ter vidik deljenosti in njegov odnos do komunikacije in kulture. Slednjega se lahko obravnava prek prvega.

Kakršenkoli že je lahko pomen nevroloških prekrvilitov, se zdi verjetno, da resnična simbolizacija, ki se razlikuje od uporabe znakov, ne more nastati ali funkcionirati brez interakcije akterjev ter da individualni akter simbolne sisteme lahko pridobi le skozi interakcijo s socialnimi objekti. Vsaj signifikantno je, da je to dejstvo mogoče dobro povezati z elementom "dvojne kontingence", ki je vključena v interakcijski proces. V tipičnih živalskih situacijah učenja ima žival alternative, med katerimi dela selekcijo in razvija pričakovanja, ki so lahko "sprožena" z določenimi znaki ali "gesli". Toda znak je tu dal situacije, ki je stabilna, neodvisno od tega, kar žival počne; edini "problem", ki za živali obstaja, je, ali lahko situacijo "interpretira" korektno, npr. tako, da spozna, da črni panel pomeni hrano, beli pa ne. Toda v socialni interakciji lahko alterjeve možne "reakcije" pokrivajo široko območje, selekcija med njimi pa je mogoča skozi egove akcije. Tako mora torej biti za proces interakcije, da ta sploh postane strukturiran, pomen znaka bistveno bolj abstrahiran od partikularnosti situacije. Njegov pomen mora biti stabilen skozi bistveno širši obseg "črejev", ki pokriva možne alternative ne zgolj egove, temveč tudi alterjeve akcije ter možne permutacije in kombinacije odnosov med njimi.

Katerikoli že so lahko izvori in procesi razvoja simbolnih sistemov, je povsem jasno, da visoka elaboriranost sistemov človeške akcije ni mogoča brez relativno stabilnih simbolnih sistemov, pri katerih pomen ni predominantno odvisen od visoko partikulariziranih situacij. Najbolj pomembna posamična implikacija te generalizacije je morda možnost komunikacije, kajti situaciji dveh akterjev nista *nikoli* identični, in brez zmožnosti, da se pomen abstrahira od najbolj partikularnih situacij, bi bila komunikacija nemogoča. Po drugi strani pa stabilnost simbolnega sistema, stabilnost, ki mora biti razprostranjena tako med individuumi kot tudi skozi čas, verjetno ne bi mogla biti vzdrževana brez funkcioniranja v komunikacijskem procesu znotraj interakcije množice akterjev. Takšen skupen simbolni sistem, ki funkcionira v interakciji, je tisto, kar bomo poimenovali *kulturna tradicija*.

Obstaja fundamentalni odnos med tem vidikom in tistim, kar se pogosto imenuje "normativna orientacija" akcije. Simbolni sistem pomenov je element reda, ki je tak, kakršen je, "vsiljen" realni situaciji. Celo najelementarnejša komunikacija ni mogoča brez določene stopnje konformnosti do "konvencij" simbolnega sistema. Postavljeno nekoliko drugače – vzajemnost pričakanj je orientirana v *red* simbolnih pomenov, ki ga akterji delijo. Toliko, kolikor egove zadovoljitve postanejo odvisne od reakcij alterja, postane

situacijski standard zgrajen iz pogojev, ki bodo ali ne bodo priklicali "gratifikacijske" reakcije, in odnos med temi pogoji in reakcijami postane kot tak del sistema pomenov egove orientacije do situacije. Orientacija do normativnega reda in vzajemna prepletenost pričakovanj in sankcij, ki bo za našo analizo socialnih sistemov fundamentalna, je torej ukoreninjena v najglobljih temeljih referenčnega okvira akcije.

Ta temeljni odnos je tudi skupen vsem tipom in modelom interakcijskih orientacij. Toda ne glede na to je važno razdelati določene razlike glede na relativni primat treh modulnih elementov, tj. katektičnega, kognitivnega in evaluativnega, kakor so bili orisani zgoraj. Element skupno deljenega simbolnega sistema, ki služi kot kriterij ali standard za selekcijo med orientacijskimi alternativami, ki so odprte v situacijo, lahko imenujemo vrednota.

V določenem smislu sestoji "motivacija" iz orientacije, da bi se izboljšal gratifikacijsko-deprivacijski balans akterja. Toda ker je akcija brez kognitivnih in evaluativnih komponent v lastni orientaciji v referenčnem okviru akcije nepredstavljava, bomo termin motivacija uporabljali tako, da bo vključeval vse tri vidike in ne le katektičnega. Toda od tega motivacijsko orientacijskega vidika totalnosti akcije je treba z vidika vloge simbolnih sistemov nujno ločiti vidik "vrednotnih orientacij". Ta vidik ne zadeva pomena pričakovanega stanja zadev v odnosu do akterja znotraj okvirov njegovega gratifikacijsko-deprivacijskega balansa, temveč vsebinsko selektivnih standardov samih. Tako razumljen koncept vrednotnih orientacij predstavlja logično shemo formuliranja enega centralnih vidikov artikulacije kulturnih tradicij v sistem akcije.

Iz zgoraj nakazane izpeljave normativnih orientacij in vloge vrednot v akciji sledi, da vse vrednote vključujejo tisto, kar bi lahko poimenovali socialno referenco. Toliko, kolikor so prej kulturne kot čisto personalne, so dejansko skupno deljene. Čeprav idiosinkratične za individuum, so še vedno – spričo okoliščin lastne geneze – definirane v odnosu do skupno deljene kulturne tradicije; njihove idiorinkratičnosti pa sestojijo iz specifičnih odklonov od skupno deljene tradicije in so na ta način tudi definirane.

Vendar pa so vrednotni standardi, skupaj s to socialno referenco, lahko diferencirani glede na lastne funkcionalne odnose do akcije posameznika. Z motivacijske plati socialna referenca vsebuje evaluativno signifikanco za vse vrednotne standarde. Tod še vedno je lahko *primarni* pomen standarda ali tisti, ki zadeva kognitivne definicije situacije, ali tisti, ki zadeva katektična "izražanja", ali tisti, ki zadeva integracijo, in to ali sistema akcije kot sistema ali nekega njegovega dela. Zato lahko tudi na strani vrednotnih orientacij ponovimo tročleno klasifikacijo "modusov" orientacije, in to v obliki delitve na *kognitivne* standarde, *apreciativne* standarde in *moralne* standarde vrednotne orientacije.

Prav je, da na tem mestu te termine z nekaj besedami razložimo. Kot rečeno, ta klasifikacija ustreza klasifikaciji modelov motivacijskih orientacij. V kognitivnem primeru ni veliko težav. Na motivacijski ravni je poudarek na kognitivnem interesu za situacijo in njene objekte, na motivaciji, da se situacija kognitivno definira. V zvezi z vrednotnimi orientacijami pa je, po drugi strani, pozornost usmerjena v standarde, s katerimi se ocenjuje validnost kognitivnih presoj. Nekateri izmed njih, kot npr. najbolj elementarni standardi logike ali korektnosti opazovanja, so lahko kulturne univerzalijske, medtem ko so drugi elementi kulturno variabilni. V vsakem primeru pa gre za selektivno evaluacijo, za standarde preference med alternativnimi rešitvami kognitivnih problemov ali alternativnimi interpretacijami fenomenov oz. objektov.

Normativni vidik kognitivne orientacije je tako zlahka sprejet za dognanega. V primeru katekse pa ni povsem tako. Pri kateksi vsekakor v nekem smislu gre za to, da

akterjev odnos do objekta pač je ali ni na določen način zadovoljiv. Toda ne sme se pozabiti, da gratifikacija poteka kot del sistema akcije, v katerem pa so akterji na splošno normativno orientirani. Tako seveda sploh ne pride v poštev, da bi ta vidik lahko obravnavali tako, kot da zanj normativni standardi vrednotenja niso relevantni. V tem smislu vedno obstaja vprašanje pravilnosti in primernosti orientacije, in to tako glede izbora objekta kot tudi glede drže do njega. Ta zatorej prav tako vsebuje standarde, s pomočjo katerih je mogoče opraviti selekcije med možnostmi katektične signifikance.

Seveda pa ima tudi evaluativni vidik motivacijske orientacije lastnega vrednotno orientacijskega dvojnika. Evaluacija se ukvarja s problemom integracije elementov sistema akcije, fundamentalno s problemom, da "ni mogoče hkrati imeti sitega volka in cele kože". Za ta problem so seveda relevantni tako kognitivni kot tudi apreciativni vrednotni standardi. Toda vsak akt ima tako kognitivne kot tudi katektične vidike. Primat kognitivnih interesov zatorej še vedno pušča odprt problem integriranja konkretne akcije glede na njeno relevantnost za katektične interese in vice versa. Zatorej mora v sistemu akcije obstajati vrhovni fokus evaluativnih standardov, ki niso ne kognitivni ne apreciativni, vključujejo pa sintezo obeh vidikov. Te standarde se zdi primerno poimenovati moralne standarde. In to v smislu, da konstituira standarde, v okviru katerih so partikularnejše evaluacije same evaluirane.

Iz splošnega karakterja sistemov akcije bi moralo biti jasno tudi, da imajo tako razumljeni moralni standardi predvsem socialno relevantnost. To pa zato, ker je konkretno vsak sistem akcije v enem izmed svojih vidikov socialni sistem, četudi je za določene cilje lahko zelo pomembno osredotočiti se na osebnost. Moralno razmerje v nobenem smislu ni ekskluzivno socialno, toda brez socialne dimenzije je konkretni sistem akcije nemogoče razumeti kot integriran v celovitem smislu. Še posebej z vidika kateregakoli danega akterja je definicija vzorcev vzajemnih pravic in dolžnosti ter standardov, ki jim v njihovi interakciji z drugimi vladajo, ključni vidik njegove splošne orientacije do lastne situacije. Zaradi te posebne relevantnosti za socialni sistem postanejo moralni standardi tisti vidik vrednotnih orientacij, ki ima za sociologe največji pomen. V poglavjih, ki sledijo, bomo imeli o njih še veliko povedati.

Dasiravno obstaja med klasifikacijo vzorcev vrednotnih orientacij in klasifikacijo motivacijskih orientacij direktna paralela, je zelo pomembno, da je povsem jasno, da sta ta dva vidika ali komponenti sistema akcije logično neodvisni, in to ne v smislu, da bi ne bili obe esencialni, temveč v smislu, da je vsebina, ki je v obeh klasifikacijah zaobsežena, lahko neodvisno variabilna. Iz dane "psihološke" katektične signifikance nekega objekta ni mogoče izvesti specifičnih apreciativnih standardov, na osnovi katerih je objekt ovrednoten in vice versa. Klasifikacija modelov motivacijske orientacije preskrbi predvsem okvir za analiziranje "problemov", v katerih ima akter svoj "delež". Vrednotna orientacija pa po drugi strani oskrbi standarde za presojo tega, kaj konstituira zadovoljive "rešitve" teh problemov. Jasno pripoznanje neodvisne variabilnosti teh dveh bazičnih modelov ali nivojev orientacij je osnovnega pomena za zadovoljivo teorijo področja "kultura in osebnost". Pravzaprav je mogoče reči, da prav neuspeh v prepoznavanju teh neodvisnih variabilnosti leži v temeljih vrste težav tega področja, predvsem tendence nestabilnega osciliranja velikega dela družboslovja med "psihološkim determinizmom" na eni in "kulturnim determinizmom" na drugi strani. V resnici je mogoče reči, da je postavka o neodvisni variabilnosti logični temelj neodvisnega pomena teorije socialnega sistema vis-à-vis teoriji osebnosti na eni in kulture na drugi strani.

Morda bi se lahko najprej na kratko ustavili ob problemu kulture. V antropologiji ni najti nič takega, kar bi lahko poimenovali obči dogovor o definiciji koncepta kulture. Bi pa za pričujoče namene lahko izpostavili tri prominentna glavna načela: prvič, da je kultura *transmisirana*, saj konstituira dediščino ali socialno tradicijo; drugič, da je *priučena*, saj ni manifestacija človeške genetske konstitucije; tretjič, je *skupno deljena*. Kultura je tako po eni strani produkt, po drugi strani pa determinanta sistemov človeške socialne interakcije.

Prvi poudarek, transmisivnost, se uporablja kot najpomembnejši kriterij za razločevanje kulture od socialnega sistema, in to zato, ker je kultura lahko z difuzijo prenašana z enega socialnega sistema na drugega. Na ravni posameznega socialnega sistema je tisti element, ki ga je mogoče tako analitično kot tudi empirično razločiti od socialnega sistema, "vzorec". Med kulturnimi vzorci in drugimi elementi socialnega sistema sicer obstaja usodno pomembna vzajemna odvisnost, toda ti drugi elementi nikakor niso popolnoma "vzorčno integrirani" niti s kulturo niti drug z drugim.

Na osnovi tistega, kar smo o kulturi povedali zgoraj, razlogov za to komplikacijo ni treba dolgo iskati. Simbolni sistem ima svoje modele integracije, ki bi jih lahko poimenovali "konsistentnost vzorca". Najbolj znan je primer logične konsistentnosti kognitivnega sistema, toda tudi umetniški stili in sistemi vrednotnih orientacij so predmet istega kriterija integracije kot sistem v obliki vzorca. Primeri takih simbolnih sistemov so v praksi udomačeni tako v filozofskih traktatih kot v umetniških delih.

Toda ta norma integracije konsistentnega vzorca kulturnega sistema je lahko kot integralni del konkretnega sistema socialnih interakcij zgolj aproksimativno realizirana, in to zaradi pritiskov, ki izražajo iz imperativov vzajemne odvisnosti s situacijskimi in motivacijskimi elementi konkretne akcije. Na ta problem je mogoče gledati tudi v luči določenih premislekov, ki zadevajo "učenje" kulturnih vzorcev.

Za ta v antropološki literaturi zelo obče sprejet termin se zdi, da izvorno izhaja iz modela učenja intelektualnih vsebin. Toda pomensko se je tako razširil, da je postal skupna oznaka za proces, skozi katerega se motivira integracijo rekvizitov določenega elementa kulture v konkretno akcijo individuuma. Nekdo se lahko v tem smislu uči brati določen jezik ali reševati matematične probleme z uporabo različnih formul. Toda uči se tudi prilagajanja normi vedenja ali vrednoti nekega umetniškega stila. Učenje v tem širokem smislu torej pomeni inkorporacijo elementov kulturnega vzorca v akcijske sisteme individualnih akterjev.

Analiza zmožnosti za učenje tako zadeva ob problem mesta, ki ga določeni konkretni kulturni item lahko privzame v personalnem sistemu. *En* vidik tega problema tvori njegova kompatibilnost z drugimi elementi kulture, ki se jih je isti individuum že naučil ali pa se pričakuje, da se jih še bo. Toda tu so še drugi vidiki. Sleherni individualni akter je biološki organizem, ki deluje v okolju. Oboje – genetična konstitucija organizma in okolje, ki ni sociokulturno – postavlja temu učenju omejitve, ki pa jih je zelo težko specificirati. Končno pa je sleherni individualni akter tudi predmet sil interakcije v socialnem sistemu. Prav ta zadnja ugotovitev je še posebno pomembna za problem kulture, in to zaradi skupno deljenih vidikov kulturne tradicije. Takšno tradicijo "rodi" eden ali več socialnih sistemov in mogoče je reči, da "funkcionira" le takrat, kadar je del njihovih dejanskih sistemov akcije.

V okviru akcije bi ta problem lahko povzeli kot tistega o tem, ali je lahko kompletni vzorčno konsistentni kulturni sistem povezan s silami tako osebnosti kot tudi socialnega sistema na tak način, da je lahko popolna "konformnost" z njegovimi standardi adekvatno

motivirana pri vseh individualnih akterjih v socialnem sistemu. Tukaj lahko brez slehernega namena podrobnejšega dokazovanja zgolj zatrdimo, da je tak mejni primer nekompatibilen s fundamentalnimi funkcionalnimi imperativi tako osebnosti kot socialnih sistemov. Integracija celotnega sistema akcije, parcialna in nekompletna, kakršna pa je, je takšna oblika "kompromisa" med "silami h konsistentnosti" v osebnosti, še posebej pa v socialnih in kulturnih komponentah, da se nobeden izmed njih ne približa povsem "popolni" integraciji. V zvezi z odnosi med kulturnim in socialnim sistemom bo treba ta problem še precizneje razdelati. Ključna točka na tem mestu pa je, da "učenja" sistema kulturnih vzorcev in skupnega "bivanja" le-tega z akterji v socialnem sistemu ni mogoče ustrezno razumeti brez analize motivacije, povezane s konkretnimi situacijami, in to ne zgolj na ravni teorije osebnosti, temveč tudi na ravni mehanizmov socialnega sistema.

V odnosih socialnega sistema do kulture na eni in do osebnosti na drugi strani obstaja določen element logične simetrije; vendar pa njegove implikacije ne smejo iti predaleč. Globlja simetrija leži v dejstvu, da so oboji, tako osebnosti kot socialni sistemi, tipi empiričnega sistema akcije, v katerih so kombinirani tako motivacijski kot tudi kulturni elementi oziroma komponente, zaradi česar so v nekem smislu paralelni. Baza integracije kulturnega sistema je, kot je bilo že izpostavljeno, konsistenca vzorca. Pri osebnosti pa je to njena strukturalna konsistenca vzorca *plus* funkcionalna adekvatnost motivacijskega balansa v konkretni situaciji. Kulturni sistem ne "funkcionira", razen kot sestavina sistema akcije; kulturni sistem zgolj "je".

Povsem jasno mora biti, da tisto, kar razlikuje socialni sistem od osebnosti, ni relevantnost interakcije. Tudi najbolj empatična interakcija je prav toliko konstitutivna za osebnost kot za socialni sistem. Prej je osnova razlikovanja med osebnostmi in socialnimi sistemi funkcionalni fokus organizacije in integracije. Osebnost je relacijski sistem živega organizma, ki je v interakciji s situacijo. Njegov integrativni fokus predstavlja enota organizem-osebnost kot empirična entiteta. Mehanizmi osebnosti morajo biti razumljeni in formulirani glede na funkcionalne probleme te enote. Sistem socialnih odnosov, v katere je akter vključen, ni samo situacijskega pomena, temveč je konstitutiven – in to direktno – za osebnost samo. Toda celo, če so ti odnosi za skupino individumov socialno strukturirani na uniformni način, iz tega še ne sledi, da so tudi načini, na katere so te uniformne "vloge" strukturirane, na enak način konstitutivni za sleherno posamično osebnost. Vsak od njih je integriran v različni personalni sistem in zaradi tega v preciznem smislu ne "pomeni iste stvari" niti za dva izmed njih. Odnos osebnosti do uniformne strukture vlog je odnos vzajemne odvisnosti in interpenetracije, ne pa odnos "inkluzije", pri katerem so lastnosti personalnega sistema konstituirane iz vlog, iz katerih je ta menda izgrajen.

Kot bomo še videli, obstajajo pomembne homolognosti med osebnostjo in socialnim sistemom. Toda to so homolognosti, ne pa odnos makrokozmos – mikrokozmos; fundamentalna je distinkcija. Zdi se, da je prav neuspeh v upoštevanju teh premislekov ležal v temeljih večine teoretskih težav socialne psihologije, še posebej takrat, ko je skušala iz psihologije posameznika "ekstrapolirati" na motivacijsko interpretacijo množičnih fenomenov, oz. na tisto, kar je postulirala kot "skupinsko mišljenje".

Iz teh premislekov izhaja, da morajo biti oboji, tako struktura socialnih sistemov kot tudi motivacijski mehanizmi njihovega funkcioniranja, kategorizirani na nivoju, ki je neodvisen tako od osebnosti kot od kulture. Grobo povedano, težave izvirajo iz poskusa, ki je sam po sebi mičen, iz poskusa, da se ali socialna struktura obravnava kot del kulture

ali pa, da se "socialna motivacija" obravnava kot uporabna psihologija v smislu direktne aplikacije teorije osebnosti.

Pravilna formula tega odnosa je drugačna. Gre za to, da so fundamentalne opeke, ki gradijo tako teorijo socialnih sistemov kot tudi teorijo osebnosti in teorijo kulture, skupne vsem znanostim o akciji. To ne drži le za nekatere izmed njih, temveč za vse. Toda načini, na katere naj bi bile te konceptualne opeke vgrajene v teoretične strukture v primeru treh najpomembnejših fokusov teorije akcije, niso isti. Psihologija kot znanost o osebnosti zato ni "fundacija" teorije socialnega sistema, temveč je le ena ključnih vej velikega drevesa teorije akcije, katerega druga veja je teorija socialnih sistemov. Skupni temelj zatorej ni teorija posameznika kot enote družbe, temveč teorija akcije, ki je "snov", iz katere so zgrajeni tako personalni kot socialni sistemi. Predmet kasnejših poglavij bo, da dokumentirajo to stališče s posebnega zornega kota analiziranja določenih vidikov vzajemne odvisnosti socialnih sistemov z obojimi, tako z osebnostmi kot s kulturnimi sistemi.

Znotraj pravkar orisanega referenčnega okvira predstavlja torej fokus pričujočega dela teorija socialnih sistemov. Naše delo se ukvarja tako z osebnostjo kot tudi s kulturo, toda ne kot takima, temveč v njuni povezanosti s strukturo in funkcioniranjem socialnih sistemov. Med sistemi akcije je socialni sistem, kot že rečeno, neodvisni fokus tako realne empirične organizacije akcije kot tudi teoretične analize.

Ker je empirična organizacija sistema fundamentalni fokus, mora imeti koncepcija empiričnega samozadostnega socialnega sistema status norme. Če k temu dodamo še pogoj dovolj dolgega trajanja, ki transcendirajo življenjsko dobo povprečnega človeškega individuuma, postaneta normalna biološka reprodukcija in socializacija prihajajočih generacij esencialna vidika takšnega socialnega sistema. Socialni sistem takega tipa, ki vse esencialne funkcionalne prerekvizite dolgotrajnega obstoja nahaja znotraj svojih lastnih resursov, bomo imenovali *družba*. Za koncept družbe ni esencialno, da bi ne smela biti na noben način empirično odvisna od drugih družb, temveč le, da naj bi vsebovala vse strukturalne in funkcionalne fundamente neodvisno bivajočega sistema.

Vsak drugačen socialni sistem bomo poimenovali "parcialni" socialni sistem. Očitno je, da se večina empiričnih socioloških študij ukvarja prej s parcialnimi socialnimi sistemi kakor pa z družbami kot celotami. To je seveda docela legitimno. Toda uporaba družbe kot "norme" v teoriji socialnih sistemov zagotavlja, da bo razvita konceptualna shema za eksplicitno in sistematično vmeščanje parcialnega socialnega sistema v okvir družbe, katere del je. Po tej poti postane mnogo manj verjetno, da bi raziskovalec prezrl esencialne poteze družbe zunaj parcialnega socialnega sistema, ki so prerekviziti lastnosti slednjega. In skorajda nepotrebno je poudarjati, da je vedno ključnega pomena specificirati, kateri sistem je predmet sociološke analize, ali je to družba ali ne, in če ni, je bistveno specificirati lociranost partikularnega socialnega sistema v družbi, katere del je.

Doslej je bilo že velikokrat omenjeno, da danes še ne zmoremo razviti kompletne teorije dinamike akcije in da mora zato sistematizacija teorije na sodobni stopnji znanja biti izvedena v "strukturalno-funkcionalnih" terminih. Preden se usmerimo v našo centralno analizo, je treba vsaj na kratko pojasniti pomen in posledice te prepozicije.

Danes je povsem nesporno, da se vse znanstvene teorije ukvarjajo z analizo elementov uniformnosti v empiričnih procesih. To je tisto, na kar se običajno misli, ko se govori o interesu teorije za "dinamiko". S tem v zvezi je esencialno vprašanje, koliko se je stanje teorije približalo točki, ki dovoljuje deduktivni prehod z enega vidika ali stanja sistema na drugega v smislu, da je mogoče trditi, da če so v sektorju A dejstva W in X,

morajo v sektorju B biti dejstva Y in Z. V določenih območjih fizike in kemije obstaja kar precej zadovoljivo empirično kritje za takšen deduktivni sistem. Toda v znanostih o akciji je tovrstno znanje o dinamiki zelo fragmentarno, vendar pa v nobenem primeru ne docela odsotno.

V tej situaciji je nevarno opustiti vse prednosti, ki jih ponuja sistematična teorija. Možno pa je obdržati nekatere od njih in hkrati oskrbeti okvir za trajno večanje znanja o dinamiki. Strukturalno-funkcionalni nivo teoretične sistemizacije je na tem mestu predstavljen in uporabljan natančno kot ta drugi tip teorije.

Najprej je presežen čisti empiricism, in to z opisovanjem fenomenov kot delov ali procesov sistematično razdelilnih empiričnih sistemov. Uporabljeni set deskriptivnih kategorij ni niti ad hoc niti ni zdravorazumski, temveč gre za previdno in kritično razdelan sistem konceptov, ki jih je možno aplicirati na vse relevantne dele ali vidike konkretnega sistema na koherentni način. Prav ta karakteristika dela prehod od enega do drugega dela in/ali stanja sistema ter od enega do drugega sistema za možnega. Ključnega pomena pri tem je, da bi tu moralo iti za tak set kategorij, v katerem so dinamične generalizacije, ki bi pojasnjevale procese, direktno del teoretičnega sistema. To je v bistvu tisto, kar doseže "motivacijski" vidik referenčnega okvira akcije. Razumevanje procesov socialnega sistema kot procesov akcije v strogem smislu, kakor je podan v zgornji diskusiji, je mogoče artikulirati z razpoložljivim znanjem o motivaciji, ki in kakor je bilo razvito v moderni psihologiji, na način, ki aktivira enormni rezervar znanja.

Posebej pomemben vidik našega sistema kategorij je "strukturalni" vidik. Danes preprosto še nismo v položaju, da bi lahko "ujeli" uniformnosti dinamičnega procesa v socialnem sistemu, razen tu in tam. Toda ko skušamo podati te slednje, lahko ujamemo scenarij dinamike, in ko skušamo biti v najugodnejši poziciji za ekstenzijo našega znanja o dinamiki, moramo imeti "sliko" sistema, v katerega se ti procesi vmeščajo, "sliko" o danih odnosih njegovih delov v danem stanju sistema; tam, kjer gre za spremembe, pa o tem, iz katerih sprememb v katere spremembe prek katerih vmesnih stanj proces poteka. Sistem strukturalnih kategorij je konceptualna shema, ki ponuja tak scenarij za analizo dinamičnih procesov. Za kolikor se znanje o dinamičnih procesih širi, za toliko *neodvisna* eksplanatorna signifikanca strukturalnih kategorij izhlapeva. Toda njihova znanstvena funkcija je ne glede na to ključna.

Zategadelj je treba v pričujočem delu eno od osrednjih pozornosti nameniti kategorizaciji strukture socialnih sistemov, modelom strukturalne diferenciacije znotraj takšnih socialnih sistemov in obsegom variabilnosti – ob upoštevanju sleherne strukturalne kategorije – med sistemi. Prav zaradi fragmentarnosti našega znanja o dinamiki je previdna in sistematična obravnava teh problemov za sociologijo izjemno nujna. Toda sočasno bi moralo biti povsem jasno, da to morfološko zanimanje ne predstavlja cilja samega po sebi, temveč da so njegovi produkti nepogrešljivo orodje za druge namene.

Če imamo zadovoljivo generaliziran sistem kategorij za sistematično deskripcijo in komparacijo strukture sistemov, potem imamo tudi scenarij, v okviru katerega lahko do maksimalne mere mobiliziramo naše znanje o dinamiki motivacijskih procesov. Toda natančno v zvezi s problemi, ki so pomembni v okviru socialnega sistema, je znanje, ki ga imamo, zelo fragmentarno, njegov analitični status pa je neusklajen in neenoten. Najbolj učinkovit način, da ga organiziramo za naše namene, je, da ga postavimo v odnos do sheme referenčnih točk, ki se nanašajo na socialni sistem. To je točka, v kateri vstopi v razpravo tolikokrat obravnavani koncept "funkcije". Dinamični proces moramo seveda vsekakor strukturalno "umestiti" v socialni sistem. Toda poleg tega moramo imeti tudi

test za signifikanco generalizacij, ki so z njim povezane. Ta test signifikance privzame formo "funkcionalne" relevance procesa. Test zastavlja vprašanja, kakšne bi bile značilne konsekvence dveh ali več alternativnih rezultatov dinamičnega procesa za dani sistem. Za takšne konsekvence bi se izkazalo, da v nekem smislu sodijo v okvir ali vzdrževanja stabilnosti ali produkcije sprememb, ali integracije ali disrupcije sistema.

Vmeščanje dinamičnih motivacijskih procesov v ta kontekst funkcionalne signifikantnosti za sistem je tisti, ki oskrbi bazo za formulacijo koncepta mehanizma, kot smo ga vpeljali zgoraj. Motivacijska dinamika v sociološki teoriji mora torej v prvi vrsti privzeti obliko formuliranja mehanizmov, ki "opravičujejo" funkcioniranje socialnih sistemov, vzdrževanje ali zlome danih strukturalnih vzorcev, tipični proces prehoda iz enega v drugi strukturalni vzorec.

Tak mehanizem je zmeraj empirična generalizacija o delovanju motivacijskih "sil" pod danimi pogoji. Analitične baze za takšno generalizacijo so vsekakor lahko zelo variabilne. Včasih zgolj empirično vemo, da stvar pač poteka na tak način; v drugih primerih lahko obstajajo globlji temelji za generalizacijo, kot na primer pri aplikaciji dognanih zakonov učenja ali pri delovanju mehanizmov obrambe na personalnem nivoju. Toda formulacija motivacijskega problema v obliki mehanizma je esencialna zato, da se vzpostavi *relevantnost* katerekoli ravni znanja o motivaciji, ki je na razpolago, za probleme funkcioniranja socialnega sistema. Za znanstveno plodnost generalizacije je ta problem relevantnosti pomemben prav toliko, kot je pomemben tisti o zanesljivosti za samo generalizacijo.

(...)

ENOTE SOCIALNEGA SISTEMA

Kot smo videli v predhodnem poglavju,⁵ je socialni sistem model organizacije elementov akcije, ki je povezan z ohranjanjem ali pa z urejenimi procesi spreminjanja interakcijskih obrazcev množice individualnih akterjev. Ne glede na enormno variabilnost, ki se kaže v stopnjah stabilnosti in strukturalne integracije teh interakcijskih vzorcev, v njihovem statičnem karakterju ali v njihovi vključenosti v procese strukturalnega razvoja ali spreminjanja, je za naš tip teoretične analize nujno razviti shemo za eksplicitno analizo strukture takšnih sistemov. Ta shema mora preskrbeti fundamentalni set referenčnih točk za analizo motivacijskih procesov.

V predhodnem poglavju smo orisali splošni značaj sistemov akcije in njihove najpomembnejše komponente. Zdaj pa je treba izvesti specifično izpeljavo teorije akcije za socialne sisteme kot take. Pričujoče poglavje⁶ se bo tako osredotočilo na splošne probleme konstitucije socialnih sistemov in na osnove njihove strukture, tista, ki mu bodo sledila, pa se bodo ukvarjala s problemi strukturalne diferenciacije in variabilnosti.

Najprej bi bilo treba reči besedo o enotah socialnih sistemov. V najbolj elementarnem smislu je enota socialnega sistema akt. To seveda drži, kot je bilo pokazano v prejšnjem poglavju, za *sleherni* sistem akcije. Akt je torej enota socialnega sistema toliko, kolikor je del procesa interakcije med njegovim avtorjem in drugimi akterji.

Drugič, za večino namenov bolj makrosociološko orientirane analize socialnih sistemov je vendarle primerno uporabiti enoto, ki je višjega reda od akta, namreč tisto, ki jih bomo na tem mestu poimenovali enota statusa – vloge. Ker je socialni sistem sistem procesov interakcije med akterji, je struktura *odnosov* med akterji, kakršna je vključena v interakcijski proces, tisto, kar je v bistvu struktura socialnega sistema. Sistem je mreža takšnih odnosov.

Sleherni individualni akter je vključen v množstvo takšnih interakcijskih odnosov, vsak z enim ali več vzorci v komplementarni vlogi. Zatorej je *participacija* akterja v vzorčnem interakcijskem odnosu tista, ki je v številnih primerih najbolj signifikantna enota socialnega sistema.

Ta participacija ima v nadaljevanju dva principialna vidika. Po eni strani je to pozicijski vidik – to je tisti, ki govori o tem, kje je akter, za katerega gre, "lociran" v socialnem sistemu glede na druge akterje. To je tisto, kar bomo poimenovali *status*, ki je akterjevo mesto v sistemu odnosov, obravnavanem kot struktura, tj. kot vzorčen sistem *delov*. Po drugi strani pa je tu še procesni vidik, tisti, ki govori o tem, kaj akter v svojih odnosih z drugimi dela, torej vidik, gledan v kontekstu lastne funkcionalne signifikance za socialni sistem. To pa je tisto, kar bomo poimenovali njegovo *vlogo*.

Distinkcija med statusom in vlogo je v izhodišču najtesneje povezana s tisto med dvema recipročnima perspektivama, ki sta interakciji inherentni. Po eni strani je sleherni akter *objekt* orientacij za druge akterje (in sam zase). Tako dolgo, dokler ta objektna signifikanca izvira iz njegove lastne pozicije v sistemu socialnih odnosov, je to statusna signifikanca. Po drugi strani pa je sleherni akter orientiran tudi *na* druge akterje. V tej perspektivi pa akter ni objekt, temveč deluje – to je tisto, kar razumemo z njegovim igranjem vloge.

Povsem jasno bi moralo biti, da statusi in vloge ali seti status – vloga na splošno niso atributi akterja, temveč so *enote* socialnega sistema, čeprav je to, da se določen status ima, včasih mogoče obravnavati tudi kot atribut akterja. Toda vez status – vloga je analogna delcu v mehaniki, ne pa masi ali hitrosti.

Tretjič, treba je povedati še nekaj besed o tem, da je v nekem smislu tudi akter sam enota socialnega sistema. Kot *referenčna točka*, kot tisti, ki zaseda status in izvaja vlogo, je individualni akter vedno signifikantna enota, ki naj bi vendarle bila za namene analize socialnih sistemov obravnavana kot enota višjega reda od statusa – vloge. Akter je v tem smislu sestavljen *zbir* statusov in vlog. Toda tega socialnega akterja je treba razlikovati od osebnosti, ki je sama sistem akcije. Ta distinkcija izvira iz medsebojne ireduktibilnosti osebnosti in socialnih sistemov, kakor je bila obravnavana v prejšnjem poglavju.

Imamo torej tri različne enote socialnih sistemov, ki ustrezajo individualnemu akterju in so rangirane od najbolj elementarne do najbolj sestavljene. Prva je socialni akt, ki ga izvaja akter in ki je orientiran k enemu ali k več akterjem kot objektom. Druga enota je status – vloga kot organiziran subsistem aktov akterja ali akterjev, ki zasedajo dane recipročne statuse in delujejo drug do drugega v okviru danih recipročnih orientacij. Tretja enota je sam akter kot socialna enota, kot organiziran sistem vseh statusov in vlog, ki se nanašajo nanj kot na socialni objekt in kot na "avtorja" sistema aktivnosti v vlogi.

Končno je tu še kolektiviteta kot akter in kot objekt, ki preči individualnega akterja kot sestavljeno enoto. Pri njej so določeni sektorji akcijskih sistemov relevantnih individualnih akterjev abstrahirani od njihovih drugih statusov vlog ter obravnavani skupaj. Del signifikance statusa – vloge kot enote izvira prav iz dejstva, da je to enota, ki je hkrati enota tako sistema akcije individuuma kot tudi sistema akcije kolektivitete.

V tem smislu služi artikulaciji dveh modelov organizacije socialnih sistemov, ki se vzajemno prečita.

Povsem naravno in izjemno pomembno torej je, da se, kadar imamo opraviti s socialno strukturo, ki je razbita na lastne enote, jasno izpostavi, za katero izmed navedenih štirih enot gre.

FUNKCIONALNI PREREKVIZITI SOCIALNIH SISTEMOV⁷

Interakcijski odnosi, analizirani v okviru statusov in vlog, se, kot smo videli, pojavljajo v sistemih. Če naj tak sistem konstituira red, ki se ohranja ali ki je podvržen urejenemu⁸ procesu razvojnih sprememb, morajo biti izpolnjeni določeni funkcionalni prerekviziti. Kratka razprava o teh funkcionalnih prerekvizitih je smiselna predvsem zato, ker pomeni razdelavo ozadja za bolj dodelano analizo referenčnih točk, ki služijo analizi strukture socialnih sistemov.

Problem funkcionalnih prerekvizitov je zelo spremenljiv, in to zato, ker se mu je mogoče približati na različnih nivojih. Tu predlagamo, da začnemo obravnavo tega problema na najbolj splošnem in zatorej formalnem nivoju teorije akcije in da nato korak za korakom nadaljujemo z uvajanjem specifičnosti. To bo mogoče postoriti na dovolj urejen način.

Najširši okvir za takšno analizo je mogoče direktno deducirati iz premislekov o akciji nasploh, kakor so bili podani v zadnjem poglavju. Osnova za to je uvid, da so sistemi akcije strukturirani okoli treh integrativnih fokusov, tistih individualnega akterja, sistema interakcije in sistema kulturnega vzorčenja.⁹ Vsak izmed njih vključuje druga dva, zato je variabilnost slehernega omejena z lastno kompatibilnostjo z minimalnimi pogoji funkcioniranja slehernega izmed preostalih dveh.

Gledano s perspektive katerekoli sestavine akcije, kakršna je na primer socialni sistem, obstajata dva vidika tega recipročnega vzajemnega odnosa. Prvič, socialni sistem ne more biti strukturiran tako, da bi bil radikalno inkompatibilen s pogoji funkcioniranja lastnih individualnih akterjev kot bioloških organizmov in kot osebnosti ali s pogoji relativno stabilne integracije kulturnega sistema. Drugič, socialni sistem je na obeh frontah odvisen od rekvizitnega minimuma "podpore" s strani slehernega izmed obeh sistemov. Razpolagati mora torej z zadostnim deležem akterjev, ki ga sestavljajo, ki so adekvatno motivirani za delovanje v skladu z zahtevami njegovega sistema vlog, torej pozitivno motivirani za izpolnjevanje pričakovanj in negativno motivirani za preveč disruptivno, tj. deviantno vedenje. Po drugi strani pa se mora izogibati priključitvi takšnim kulturnim vzorcem, ki bodisi ne uspejo definirati minimuma reda ali ki postavljajo nemogoče zahteve ljudem in ki na tak način generirajo devianco ter konflikt do tiste stopnje, ki je nekompatibilna z minimalnimi pogoji stabilnosti ali urejenega razvoja. Teh problemov se lahko v nadaljevanju na kratko lotimo.

Jasno smo poskušali pokazati, da med osebnostmi in socialnimi sistemi ni nikakršnega preprostega odnosa. Zaradi tega na sedanji stopnji znanja ni mogoče natančno definirati minimalnih potreb individualnih akterjev, tako da je mogoče v zvezi z zastavljenim problemom podati le nekatere precej posplošene ugotovitve. Z vidika funkcioniranja socialnega sistema ni potrebno, da bi le-ta zadovoljil potrebe vseh sodelujočih akterjev, kot tudi ne vse potrebe katerekoli izmed njih, temveč je važno le, da zadovolji dovolj velik delež potreb dovolj velikega dela populacije. V resnici je povsem običajen pojav, da so socialne sile tiste, ki so direktno odgovorne za poškodbo

ali destrukcijo tako določenih posameznikov kot nekaterih zahtev ali potreb vseh individuumov, in četudi se ta učinek lahko zelo zreducira, je zelo verjetno, da ga v realnosti ni mogoče odpraviti. Naj navedemo le zelo preprost primer: vojna ne more biti dobljena brez izgub, sprejetje vojne pa je včasih pogoj za preživetje socialnega sistema kot posebnega sistema.

Mogoče je reči, da se elementi iz te skupine funkcionalnih prerekvizitov začnejo pri bioloških prerekvizitih individualnega življenja, kot sta prehranjevanje in fizična varnost. Potem gredo dalje k pretanjenim problemom minimalne stabilnosti osebnosti. S tem v zvezi je že bilo ugotovljeno, da obstajajo minimalni pogoji, ki jih mora izpolniti socializacija v zvezi z npr. odnosom med afektivno podporo in gotovostjo, brez katerih osebnost, ki bi bila zmožna funkcioniranja, ne more biti zgrajena. Naš tukajšnji namen ni analizirati te mejne probleme, temveč le izpostaviti, kam v teoriji socialnega sistema spadajo. Te minimalne potrebe individualnih akterjev konstituirajo set pogojev, katerim mora biti socialni sistem prilagojen. Če gredo variacije slednjega v določeni smeri predaleč, bo to težilo k izoblikovanju odbojnosti, ki se bodo v nadaljevanju nagibale k temu, da proizvedejo deviantno vedenje pri akterjih, za katere gre, vedenje, ki je ali pozitivno disruptivno ali pa vsebuje odmike od funkcionalno pomembnih dejavnosti. Takšno potrebo je kot funkcionalni prerekvizit mogoče primerjati z vzmetjo. Manj adekvatno, kot je stisnjena, več "pritiska" bo potrebovala za realizacijo določenih vzorcev socialne akcije, ko se bo z njo soočila, in manj energije bo seveda na razpolago za druge namene. Tako lahko na določenih točkah za določene individuum ali za skupine le-teh pritisk postane prevelik in vzmet lahko počni – takšne osebe nič več ne participirajo v interakcijskem sistemu osebnosti in socialnega sistema.¹⁰

Drugo plat funkcionalnega prerekvizita za izpolnjevanje minimalnega deleža potreb individualnih akterjev predstavlja potreba, da se zagotovi adekvatna participacija zadostnega deleža teh akterjev v socialnem sistemu, to je, da se jih adekvatno motivira za performance, ki so lahko nujno zato, da se socialni sistem, za katerega gre, ohranja ali razvija. To je tudi tisti pogoj, zaradi katerega je potreba po zadovoljitvi minimuma potreb akterjev sploh funkcionalni prerekvizit.

Prerekvizit adekvatne motivacije se deli na dva glavna vidika, negativnega in pozitivnega. Negativni je tisti, ki zadeva minimum kontrole nad potencialno disruptivnim vedenjem. Tu gre za akcijo, ki interferira z akcijo drugih v njihovih vlogah v socialnem sistemu. Vključuje lahko tako agresivno akcijo proti drugim ali pa pretežno akcijo, ki ima škodljive posledice ali za druge ali pa za določen vidik sistema, ki pa pri tem ne vključuje agresivnih namer.

Gre za zelo kompleksno področje, vendar pa bi morda lahko posebej omenili nek njegov posebni vidik. Gre za to, da mora biti v okvirih funkcionalne signifikance, ki se nanaša na socialni sistem, signifikantnost akcije ali skupine le-teh razumljena ne direktno in primarno glede na njeno motivacijo, temveč glede na njene dejanske in možne posledice za sistem. V tem smislu je npr. lahko zasledovanje "privatnih interesov" pod določenimi pogoji zelo disruptivno, četudi je vsebina interesov, npr. v religioznih okvirih, lahko splošno etično odobravana. Enako je lahko konflikt kot tak visoko disruptiven. Če postane dovolj resen, postane kontrola nad konfliktom kot takim funkcionalni problem za sistem. V takem primeru postanejo dobre plati posamičnega "primerja", torej enega ali drugega udeleženca, povsem sekundarnega pomena.

V splošnih terminih bi bilo mogoče funkcionalni problem, ki ga za socialni sistem predstavlja minimalizacija potencialno disruptivnega vedenja in motivacije zanj, poimenovati "motivacijski problem reda".

(...)

Prerekvizit aдекватne motivacije nam daje eno od primarnih startnih točk za izgradnjo konceptov vloge in institucionalizacije. V osnovi gre za problem, ali bodo osebnosti, ki so bile razvite v socialnem sistemu, v sleherni fazi lastnega življenjskega cikla "spontano" delovale na takšne načine, da bodo izpolnile funkcionalne prerekvizite socialnih sistemov, katerih deli so, ali pa je nujno iskati relativno specifične mehanizme, tj. modele organizacije motivacijskih sistemov osebnosti, ki jih je mogoče razumeti kot direktno povezane s socialno strukturiranim nivojem ali z vedenjem v vlogi? Starejše "psihološko" naziranje, po katerem so družbe rezultante neodvisno determiniranih "potez" individuumov, je prevzelo prvo alternativo. Moderno sociološko naziranje pa skuša izpostaviti drugo.

Razpravljanje o problemu aдекватne motivacije ne le izpostavi nasploh probleme mehanizmov socializacije in socialne kontrole ter njihovega odnosa do dinamike socialnega sistema, temveč preskrbi tudi ozadje, ki omogoči dostop k analizi relevantnih mehanizmov.

(...)

INSTITUCIONALNA INTEGRACIJA ELEMENTOV AKCIJE

Konkretni sistem akcije je integrirana¹¹ struktura elementov akcije, povezanih s situacijo. To pomeni, da gre v bistvu za integracijo motivacijskih in kulturnih ali simbolnih elementov, ki so povezani v določeno vrsto urejenega sistema.

Analiza splošnih značilnosti akcije iz prejšnjega poglavja,¹² kombinirana s pravkar izpeljano analizo funkcionalnih prerekvizitov socialnih sistemov, dovoljuje določene specifikacije, ki nas lahko pripeljejo do strateških potez te urejene strukture.

Inherentno sistemu akcije je, da je akcija, če uporabimo fazo, "normativno orientirana". To sledi, kot je bilo pokazano, iz koncepta pričakovanj in njegovega mesta v teoriji akcije, posebej še v "aktivni" fazi, v kateri akter teži k realizaciji ciljev. Pričakovanja torej, skupaj s tistim, kar smo poimenovali "dvojna kontingenca" procesa interakcije, oblikuje usodno imperativni problem reda. Mogoče je razločiti dva vidika tega problema reda, in sicer red v simbolnih sistemih, ki omogoča komunikacijo, in red v vzajemnosti motivacijske orientacije do normativnega vidika pričakovanj, "hobsovski" problem reda.

Problem reda, torej problem narave integracije stabilnih sistemov socialne interakcije – zatorej socialne strukture – se tako osredotoča na integracijo motivacije akterjev z normativnimi kulturnimi standardi, ki v našem kontekstu interpersonalno integrirajo sistem akcije. Ti standardi so, gledani v okvirih, uporabljenih v predhodnem poglavju, vzorci vrednotne orientacije in so kot taki predvsem ključni del kulturne tradicije socialnega sistema.¹³

Orientacija enega akterja do naključno možne akcije drugega inherentno vključuje evaluativno orientacijo, ker element kontingence vključuje relevantnost sistema alternativ. Nadalje je stabilnost interakcije odvisna od pogoja, da morajo biti partikularni akti evaluacije na obeh straneh orientirani na skupne standarde, kajti zgolj v okviru takšnih standardov je "red" – in to tako v komunikacijskem kot v motivacijskem kontekstu – mogoč.

V motivacijskem smislu obstaja vrsta možnih orientacijskih načinov do vrednotnega standarda. Morda je s tem v zvezi najbolj pomembna distinkcija tista, ki postavlja na eno skrajno točko "nujnost", pri kateri gre za to, da je konformnost ali nekonformnost funkcija instrumentalnih interesov akterja, na drugo pa "introjekcijo" ali internalizacijo standardov, pri kateri postane delovanje v konformnosti z le-temi dispozicija za potrebe akterjeve lastne personalne strukture, ki je relativno neodvisna od slehernih možnih koristnih posledic te konformnosti. Slednji primer je treba obravnavati kot bazični tip integracije motivacije z normativno vzorčno strukturo vrednot.

Da bi slednjo postavko utemeljili, se je treba nekoliko bolj poglobiti v naravo interakcijskega procesa. Če imamo opraviti s primerom, ko je akter, torej ego, dan, je hitro izoblikovan sistem pričakovanj, ki se nanaša na danega drugega, na alterja. To pa v zvezi z alterjevo akcijo implicira egova pričakovanja in anksioznosti, tj. nekatere izmed alterjevih možnih reakcij bodo z egove točke gledanja zaželene, druge pa nezaželene. Če upoštevamo vse doslej povedano, lahko psihološko upravičeno trdimo, da bodo egove orientacije glede na balans težile k stimulaciji zaželene, gratifikacijo proizvajajoče reakcije in k izogibanju izzivanjem nezaželenih, deprivacije proizvajajočih reakcij.

Tako dolgo, dokler so normativni standardi, v okviru katerih sta ego in alter v interakciji, obojestransko deljeni in jasni, bodo zaželene reakcije na strani alterja običajno težile k temu, da bodo stimulirane z egovo akcijo, ki je s standardi, za katere gre, skladna, nezaželene pa bodo stimulirane z njegovo deviacijo od njih (in seveda vice versa). Rezultat te okoliščine je težnja k koincidiranju dimenzije informnost – deviacija in dimenzije zaželeno – nezaželeno ali dimenzije gratifikacija – deprivacija. Povedano z drugimi besedami, je treba temeljni pogoj, ki omogoča stabilizacijo interakcijskega sistema, kolikor zadeva delež akterjev, povezati s konformnostjo do skupno deljenega sistema vrednotno-orientacijskih standardov.

Obstajata dva vidika tega "povezovanja v". Najprej, zaradi internalizacije standarda, konformnost z njim teži k temu, da bi imela za ego osebno, ekspresivno in/ali instrumentalno signifikanco. Po drugi strani pa je strukturiranje reakcij alterja na egovo akcijo v smislu sankcij funkcija njegove konformnosti s standardom. Tako konformnost kot direkten način izpolnitve njegovih lastnih dispozicij za potrebe teži k ujemanju, s konformnostjo drugih kot pogojem za doseganje zaželenih in izogibanje nezaželenih reakcij. Tako dolgo, dokler v zvezi z akcijami množice akterjev konformnost z vrednotno – orientacijskim standardom izpolnjuje *oba* navedena pogoja, dokler je torej z zornega kota slehernega danega akterja v sistemu hkrati oboje, tako način izpolnitve lastnih dispozicij za potrebe kot tudi pogoj "optimalizacije" reakcij drugih signifikantnih akterjev, je za tak standard mogoče reči, da je "institucionaliziran".

Tako razumljen vrednotni obrazec je vedno institucionaliziran v interakcijskem kontekstu. Zatorej obstaja vedno dvojni vidik sistema pričakovanj, ki je integriran v zvezi z njim. Po eni strani obstajajo pričakovanja, ki zadevajo in deloma postavljajo standarde za vedenje akterja, ega, ki je vzet za referenčno točko; to so njegova "pričakovanja v zvezi z vlogo". Po drugi strani pa obstaja z njegovega zornega kota set pričakovanj, ki je povezan s slučajno možnimi reakcijami drugih (alterjev) – to bomo poimenovali "sankcije", ki jih je mogoče razdeliti v pozitivne in negativne, skladno s tem, ali so s strani ega občutene kot gratifikacijsko-promocijske ali kot deprivacijske. Odnos med pričakovanji v zvezi z vlogami in sankcijami je torej nedvoumno recipročen. Ker so sankcije za ego, so pričakovanja v zvezi z vlogo za alterja in vice versa.

Vloga je torej izsek iz celotnega orientacijskega sistema individualnega akterja, ki je organiziran okoli pričakovanj v zvezi z določenim interakcijskim kontekstom, ki je torej integriran z določenim setom vrednotnih standardov, ki obvladujejo interakcijo enega ali več akterjev v ustreznih komplementarnih vlogah. Za te akterje ni treba, da so definirana

skupina individuumov, temveč lahko vključujejo kateregakoli alterja, če in ko vstopi v določen komplementarni interakcijski odnos z egom, ki vključuje reciprociteto pričakovanj v zvezi s skupnimi standardi vrednotne orientacije.

Povsem jasno je, da je institucionalizacija seta pričakovanj v zvezi z vlogo in ustreznih sankcij zmeraj stvar stopnje. Ta stopnja pa je funkcija dveh skupin variabel; po eni strani tistih, ki zadevajo dejansko razdeljenost vrednotno-orientacijskih obrazcev, po drugi strani pa tistih, ki determinirajo motivacijsko orientacijo ali zavezanost za izpolnitev relevantnih pričakovanj. Kot bomo videli, lahko zelo veliko faktorjev skozi slehernega izmed teh kanalov vpliva na to stopnjo institucionalizacije. Antiteza popolni institucionalizaciji je *anomija*, odsotnost strukturirane komplementarnosti interakcijskega procesa, ali, kar je isto, popolni zlom normativnega reda v obeh smislih. Vendar pa je to mejni koncept, ki nikoli ne opisuje konkretnega socialnega sistema. Tako kot obstajajo stopnje institucionalizacije, obstajajo tudi stopnje *anomije*. Prvo je le hrbtna stran drugega.

Za *institucijo* bomo dejali, da je kompleks institucionaliziranih sestavin¹⁴ vloge, ki je strateškega strukturalnega pomena za obravnavani socialni sistem. Institucijo bi morali v primerjavi z vlogo razumeti kot enoto višjega reda socialne strukture in v resnici je sestavljena iz množice vzajemno odvisnih obrazcev vlog ali njihovih komponent. Tako na primer, ko govorimo o "instituciji lastnine" v socialnem sistemu, povezujemo tiste vidike vlog vključenih akterjev, ki zadevajo integracijo akcijskih pričakovanj z vrednotnimi obrazci, ki obvladujejo definicijo pravic iz "posesti" in dolžnosti, ki so z njimi povezane. Tako razumljena institucija mora biti jasno razločena od kolektivitete. Kolektiviteta je sistem specifičnih vlog, ki so v dejanski interakciji. Institucija je po drugi strani kompleks vzorčenih elementov v pričakovanjih v zvezi z vlogami, ki ga je mogoče uporabiti v neomejenem številu kolektivitet. In obratno – kolektiviteta je lahko fokus cele serije institucij. Tako sta na primer instituciji zakona in starševstva obe konstitutivni za določeno družino kot kolektiviteto.

Zdaj pa se moramo nujno vrniti k nekaterim vidikom integracije elementov akcije v institucionaliziranih vlogah. Izhodiščna točka je usodni pomen interakcije in njej ustrezajoča komplementarnost v pričakovanjih. *Kar so pričakovanja za ego, so sankcije za alterja in vice versa*, kajti izmed vseh pričakovanj katerekoli vloge so resnično njihov ključni del definicije o tem, kako naj bi izvajalec vloge deloval v odnosu do drugih, in te definicije so strukturirane vzdolž dimenzije konformnost – devianca. Vprašanje o tem, v kolikšni meri so sankcije, ki jih vsiljuje, da bi vplival na vedenje drugega, da bi ali "nagradil" njegovo konformnost ali "kaznoval" njegovo devianco, s strani akterja *namerne*, lahko v tem trenutku pustimo ob strani. Tisto, kar je pomembno, je to, da takšna intenca *ni kriterij* koncepta sankcij, kot ga uporabljamo na tem mestu. Kriterij je edino to, da so sankcije smiselne reakcije alterja na to, kar počne ego.

(...)

PROBLEM ALOKACIJE

Socialni sistem je glede na lastne strukturalno signifikantne komponente *diferenciran* sistem. Za naše namene lahko predpostavimo, da je tisto, kar je diferencirano, tista enota strukture, s katero se je ukvarjal že tolikšen del predhodne razprave, in ta enota je vloga, ki vključuje tako objektivne signifikance akterjev kot tudi njihove orientacijske vzorce. Iz tega sledi, da fundamentalni fokus analize sistema kot diferenciranega sistema zadeva načine, na katere so znotraj sistema diferencirane vloge, in nadalje načine, na katere so te diferencirane vloge integrirane; zadeva torej "mrežo", ki oblikuje funkcionirajoči sistem. Hkrati pa niso zgolj vloge tiste, ki so diferencirane. Individualni in kolektivni

akterji morajo biti distribuirani med različne vloge in zbirne vloge v socialnem sistemu. Še več, toliko, kolikor vloge vključujejo instrumentalne orientacije, morajo obstajati tudi pripomočki, in toliko, kolikor vključujejo ekspresivne orientacije, tudi nagrade.

Diferenciacijo socialnega sistema je torej mogoče obravnavati na dva najpomembnejša načina. Prvič, socialni sistem je sistem diferenciranih vlog. Analizirani morajo biti tipi vlog, iz katerih je skomponiran, to, kako so vloge distribuirane znotraj socialnega sistema, in to, kako so druga z drugo integrirane. Prav to je tisto, kar razumemo s socialno strukturo v najbolj preciznem smislu. Drugič, ko imamo že *dano* strukturo vlog, moramo analizirati procese distribucije "mobilnih" elementov med statuse in vloge. Ta proces distribucije signifikantnih objektov znotraj sistema vlog bomo poimenovali alokacija.¹⁵ Obstajajo trije konteksti problema alokacije, ki jih bomo morali obravnavati: 1. alokacija oseb, tj. akterjev, med vloge; 2. alokacija pripomočkov; 3. alokacija nagrad. Zadnji dve alokaciji je za določene namene mogoče obravnavati skupaj, in sicer kot alokacijo premoženja. V nadaljevanju bomo obravnavali vsako posebej, toda najprej nekaj besed o splošnem pomenu same alokacije.

Alokacija je, kot je bilo že omenjeno, v bistvu ekonomski koncept; tako, kot ga uporabljamo tukaj, zadeva ekonomski vidik socialnega sistema, ki pa je razumljen v nekoliko širšem smislu, kot je to običajno v ekonomiji. Temeljna za koncept je dilema redkosti, ki je vedno povezana s potrebami. Gre pravzaprav za verzijo še mnogo bolj splošne dileme o "sitem volku in celi kozi", torej dileme o inkompatibilnostih dveh ali več stvari, ki so z določenega zornega kota vse zaželenne. Najbolj jasni primeri alokacije so tisti, ki zadevajo količinske entitete, ki morajo biti na neki način razdeljene med zahteve in med porabnike. Denar je seveda tak tipičen primer, saj ima tu vprašanje "koliko?" povsem nedvoumen pomen. Toda tudi v primerih, ko kvantifikacija dosega obliko rangiranja, vznikne v bistvu isti bazični problem.

Distribucijo tipov vlog v socialnem sistemu smo ločili od treh problemov alokacije "mobilnih" elementov znotraj sistema. Vendar pa obstaja neki alokacijski vidik te distribucije, ki je pomensko nasproten ostalim trem alokacijam. Vloge so z vidika funkcioniranja socialnega sistema primarni mehanizmi, skozi katere se dosega esencialni funkcionalni prerekviziti sistema. Med vlogami in funkcijami, ki so v socialnih sistemih povezane v sistem, obstaja v socialnem sistemu ista vrsta odnosov, kakršni obstajajo med organi in funkcijami v organizmu. Ne obstaja, z nekaj izjemami, ki bodo posebej omenjene, nikakršna inherentno omejena zaloga vlog, ki bi morala biti alocirana med porabnike. Vendar pa mora biti vloga, če naj služi rekvizitnim funkcijam v socialnem sistemu, prilagojena zmožnostim in potrebam izvajalcev. Struktura vlog mora biti prilagojena takšnim pogojem, kot je npr. zmožnost istega individuumu, da v svoji lastni aktivnosti kombinira dani set vlog; npr. glede na omejitve, glede na zahteve geografske lokacije aktivnosti, glede na psihološko kompatibilnost, kot je to na primer potrebno v primeru, ko se od izvajalca iste vloge zahteva sočasno tako odločna akcija kot tudi preudarni premislek.

Kot predmet takšnih pogojev je performanca različnih funkcij, ki so esencialne za sistem, alocirana med populacijo sistema skozi vzorčenje njihovih vlog in mora biti, kot rečeno, prilagojena človeškemu materialu. Toda prav zato, ker je v širših socialnih sistemih struktura vlog sama po sebi stabilen element, je za večino namenov primerneje obravnavati *dano* strukturo vlog kot najvažnejšo referenčno točko za analizo treh alokacijskih procesov, kakor smo jih razločili zgoraj.

Obstaja specifični vidik redkosti, ki je povezan z distribucijo vsebine vloge med osebe. V danem socialnem sistemu, z danim tipom in stopnjo diferenciacije ne bo "prostora", če so funkcije vlog v odnosu do socialnega sistema specializirane, za neomejeno število partikularnih skupin vlog znotraj istega sistema. Obstaja pa v tem pogledu široka variacija med tipi vlog. Če je, kot je empirično vedno, socializacija organizirana v veliki meri okoli

sorodstva, potem nujno obstaja "prostor" za prav toliko različnih vlog matere, kot je konjugalnih družinskih enot v družbi, kar se v številu na splošno približuje številu odraslih parov v družbi; povedano z drugimi besedami, je tako rekoč vsaka odrasla ženska "primerna" za vlogo matere. Toda na drugem koncu te distribucije lahko obstajajo nekateri tipi vlog, ki morajo biti zaradi lastne narave številčno v eni družbi ekstremno omejene. Zdi se, da v bistvu obstajata dva tipa takšnih vlog. Prvi tip zadeva vlogo, ki je na lestvici odgovornosti ali prestiža ali obojega skoraj čisto pri vrhu – sočasno imamo lahko npr. le enega predsednika Združenih držav; drugi tip pa predstavljajo vloge, ki so ekstremno specializirane v nekaterih drugih vidikih – tako za določene produkte ali storitve obstajajo na "trgu" stroge omejitve. Primer za tak tip vlog bi bila vloga teoretskega fizika.

Obstoj različnih tipov vlog v isti družbi, distribuiranih med populacijo na različne načine, je, če se ujamejo v konflikt ali če ga generirajo, seveda tudi omejen z njihovo vzajemno kompatibilnostjo v sistemu. Vendar pa gre s tem v zvezi za integrativni, ne pa za alokacijski vidik problemov socialne strukture.

Omenili smo že, da tvori ta distribucija tipov vlog sama po sebi bazično strukturo socialnega sistema kot sistema. Ta struktura je opisana z odgovori na takšna vprašanja, kot so: iz katerih tipov vlog je struktura sestavljena, v kakšnih proporcijah in kako so vloge distribuirane v "zbire"? Toda zato, da se lahko razvije koncepcija socialnega sistema, je izredno pomembno povezati to strukturo vlog s tremi alokacijskimi problemskimi fokusi socialnega sistema.

Prvi izmed njih je alokacija oseb.¹⁶ Z vidika analize osebnosti so vloge, kakršnekoli pač že so, akterjem *alocirane*. Toda z zornega kota socialnega sistema je primarni alokacijski problem prav obratno regulacija "toka" oseb v sistem vlog. Seveda je mogoče, da se ta dva procesa pokrivata, kot se dogaja v razvoju nove socialne strukture. Toda večje in stabilnejše socialne strukture očitno transcendirajo življenjsko obdobje človeškega individuuma ali tisti njegov izsek, ki je primeren za izvajanje dane vloge. Socialne strukture, celo tiste zelo stabilne, se tudi spreminjajo, toda njihovi ritmi in periodičnosti sprememb niso identični tistim iz individualnega življenjskega cikla. Z vidika nadaljevanja socialnega sistema mora zategadelj potekati nepretrgan proces "zamenjave" oseb v njegovih vlogah. Za stabilnost je v večini primerov esencialno, da do te "zamenjave" ne pride naenkrat, in res se tako zgodi le redkokdaj, čeprav po drugi strani nepretrgoma poteka.

Prva alokacijska "odločitev" v zvezi z danim individuomom seveda zadeva njegovo startno pozicijo. Le-ta je v vseh znanih družbah determinirana s tem, da je posameznik otrok določenega spola *in* da je kot otrok rojen v določeno pozicijo v določeni sorodstveni enoti. Začetni alokacijski kriteriji so torej po svoji naravi *askriptivni*, in to velja tako za klasifikacijske, ki zadevajo status in spol in ki jih verjetno *ni mogoče* spremeniti, kot za relacijske, povezane s članstvom v sorodstveni enoti, ki jih je razumljivo mogoče spremeniti. Zakaj mora biti sorodstveni pripis univerzalen, pa je empirični problem.

Prirojeni status se v določenem smislu v vseh družbah, v nekaterih celo kot prevladujoči, vleče kot alokacijski kriterij skozi celotni življenjski cikel. Toda glede nekaterih vidikov, ki so funkcionalno največjega pomena, prihaja v vseh družbah v življenjskem ciklu do serije statusnih sprememb. Določena sekvenca je lahko askriptivno vnaprej determinirana ali pa tudi ne, torej lahko obstajajo točke selekcije, na katere se v različnih fazah vmesti proces izbiranja.

Poleg avtomatičnega askriptivnega mehanizma, katerega tipični primer je alokacija statusa in vloge ob rojstvu, obstajata še dve drugi glavni relevantni možnosti, izmed katerih se druga deli v dva glavna podtipa. Prvi je alokacija z eksplicitno odločitvijo drugih oseb, torej tista, ki je običajno poimenovana sistem *imenovanj*.

Druga je alokacija kot rezultat nenačrtovanega procesa selekcije. Tak selekcijski proces je lahko bolj ali manj tekmovalen. V prvem podtipu so tisti, ki se jim "zgodí", da dosežejo določeno pozicijo, avtomatično selekcionirani. V drugem podtipu se akter "trudi

za" dano vlogo – status kot za cilj intencionalnega prizadevanja, pri čemer mora zato, da bi svoj cilj dosegel, premagati svoje tekmece. Tipičen primer te alokacije, ki jo lahko poimenujemo kompetitivna alokacija, je seveda proces ekonomskega tekmovanja na trgu.

Vsi ti trije tipi alokacije so nepretrgoma vključeni v socialne sisteme in se pojavljajo v različnih kombinacijah. Alokacija skozi imenovanje je zelo običajno kombinirana s selektivnimi procesi v imenovanju samem, s selekcijo med tistimi, ki so se po določenih kriterijih primernosti za to usposobili. Izpolnitev kriterija lahko je ali pa tudi ni rezultat kompetitivnega prizadevanja, da bi se mu ugodilo. Tako se zdi povsem verjetno, da bo visok vladni zmenek namenjen pomembnemu biznismenu. Se pa zdi po drugi strani povsem neverjetno, da bi katerikoli izmed biznismenov, ki pridejo v poštev zanj, postal pomemben biznismen zgolj zato, da bi si pridobil ustrezne kvalifikacije za tak zmenek. Po drugi strani pa si gotovo večina diplomiranih študentov prizadeva za doktorat znanosti vsaj deloma zato, da bi si pridobila kvalifikacijo za določeno vrsto akademskih ali raziskovalnih zmenkov.

Analiza tistega, kar smo zgoraj poimenovali hobsovski problem reda, končno kaže, da kompetitivna alokacija ne more delovati brez institucionalizacije seta norm, ki definirajo meje legitimne akcije, posebej v primeru, ki zadeva legitimnost sredstev za doseganje cilja. Obe, imenovanje in selektivna alokacija, sta povezani s prevlado orientacije k dosežku nad askriptivnostjo. Na "moč imenovanja" je v resnici mogoče gledati tudi kot na nadaljnjo specifikacijo regulacije tekmovanja v okviru zakonov. Raison d'être imenovanja je pogosto v tem, da zagotavlja najboljši možni približek normi doseganja. Toda oba tipa sta na različne načine odprta za "pristranskost" glede slehernega danega selektivnega kriterija; kompetitivni skozi "luknje" v sistemu regulacijskih norm in v njihovem vsiljevanju, imenovanjski tip pa skozi pristranosti v akciji "avtoritet", ki imenujejo (te so pogosto odsev "pritiskov").

(...)

SOCIALIZACIJA IN SOCIALNA KONTROLA

Socialni sistem je sistem akcije. Je sistem vzajemno odvisnih procesov akcije. Strukturalni vidiki, ki so bili obravnavani v predhodnih treh poglavjih¹⁷, vsebujejo določeno obliko abstrahiranja od tega procesa. Zato je zdaj nujno dodati nekatere vidike tistega, kar je bilo abstrahirano, nujno je analizirati določene vidike samega procesa v kontekstu socialnega sistema. V ta namen je nujno natančneje razjasniti koncept mehanizma, ki ga tu uporabljamo na neki način v paralelnem smislu, kot se uporablja v psihologiji in psihologiji osebnosti.

Proces je sleherni način ali model, v katerem se dano stanje sistema ali njegovega dela spreminja v drugo stanje. Če je študij procesa predmet znanosti, se za sleherni proces predpostavlja, da je podrejen zakonom, ki bodo ugotovljeni v okviru determiniranih medsebojnih odnosov vzajemne odvisnosti med vrednotami relevantnih variabel. Vendar pa zakoni, ki obvladujejo proces, pogosto niso v celoti znani ali pa so sploh neznani. V takšnih primerih je še vedno mogoče opisati proces, njegovo začetno in končno fazo ter možne vmesne stopnje ali pa je mogoče narediti še korak dlje in dognati empirično generalizacijo, ki se nanaša nanj.

Znanstvenik, ki proučuje vzajemno odvisnost variabel, običajno izolira določen proces ali določeno skupino procesov, ki ga zanima, in ga obravnava kot sistem. Za določene namene pa je vendarle nujno proces, za katerega gre, obravnavati kot del širšega sistema. Če je to storjeno na način, da je interes osredotočen na signifikanco, ki jo imajo *alternativni rezultati procesa* za sistem ali za njegove druge dele, bo tak proces poimenovan *mehanizem*.

V tukajšnjem kontekstu ima ta koncept prvorazredni pomen. Nikakršnega razloga nimamo, da bi verjeli, da je na *zakonih* motivacijskega procesa karkoli relativnega, razen zgolj v smislu, v katerem so pač vsi znanstveni zakoni relativni. Toda če zakoni niso relativni, so relativni mehanizmi motivacije, in to zato, ker so formulirani glede na lastne *signifikance* za določeno vrsto sistema. Posebno pomemben je poudarek, da mehanizmi osebnosti kot sistema niso *isti* kot mehanizmi socialnega sistema, to pa zato, ker osebnosti in socialni sistemi na načine, ki smo jih pokazali tako v pričujočem delu kot tudi drugje, konstituira dve različni vrsti sistemov. Kolikor nam "psihologija" daje popolnoma generalizirane zakone motivacijskega procesa, v tolikšni meri in tako direktno je te zakone mogoče aplicirati na procese akcije, in to tako v kontekstu socialnega sistema kot kjerkoli drugje. Toda toliko, kolikor tisto, kar nam ponuja psihologija, niso zakoni, temveč mehanizmi, obstaja velika stopnja verjetnosti, da gre za mehanizme osebnosti kot sistema. V tem primeru se predvideva, da jih ni mogoče neposredno aplicirati na analizo socialnega procesa, temveč mora biti njihova vsebina v okviru zakonov reformulirana glede na njihovo relevantnost za socialni sistem. Socialni sistemi tako torej ne vršijo "projekcije" niti "represije", kot tudi niso ne "dominantni" ne "submisivni"; te značilnosti so mehanizmi osebnosti. Toda motivacijski procesi, ki so vpleteni v te mehanizme, delujejo tudi v socialnih sistemih. Sami se ukvarjamo predvsem s temi procesi, vendar v njihovi relevantnosti do mehanizmov socialnega sistema.

Zdi se nujno nekoliko podrobneje pojasniti, kaj povedano pomeni. Za dokazano je mogoče vzeti, da je motivacija *zmeraj* proces, ki poteka v enem ali več *individualnih* akterjih. O "motivaciji" kolektivitete lahko govorimo le v prenesenem smislu, ki se nanaša ali na določene *uniformnosti* v motivacijah njenih pripadnikov ali na določeno *organizacijo* ter motivacij. Toda zato, da bi bilo mogoče selekcionirati določene relevantne uniformnosti in vzorce organizacije, je treba nujno imeti kriterij relevantnosti, ki je zelo redko, če sploh kdaj, dan v samem generaliziranem znanju o samem motivacijskem procesu. Le-ta mora biti dan v okviru mehanizmov, ki kot del lastne konceptualizacije vključujejo specifikacijo tipov konsekvenc alternativnih rezultatov obravnavanih procesov, ki so signifikantni za socialni sistem. Toda zato, da bi to specifikacijo lahko naredili, moramo biti v poziciji, da v sistematičnih terminih povemo, kaj te konsekvence sploh so. To je tista okoliščina, ki na sedanji stopnji znanja daje "strukturalni" analizi socialnega sistema določeno prednost pred "dinamično" ali motivacijsko analizo. Če nimamo strukturalne analize, namreč ne vemo, kje začeti konceptualizacijo o dinamiki, kajti nesposobni smo presojati relevantnost motivacijskih procesov in zakonov, predvsem pa smo nesposobni razlikovati med mehanizmi osebnosti in mehanizmi socialnega sistema.

Prva naloga je sestaviti klasifikacijo motivacijskih mehanizmov socialnega sistema in jo sistematično povezati s klasifikacijami mehanizmov osebnosti. V neki drugi publikaciji¹⁸ so bili mehanizmi personalnega sistema klasificirani v tri kategorije, v tiste učenja, obrambe in prilagoditve. Učenje je definirano najširše kot tisti set procesov, s katerimi so s strani akterja pridobljeni novi elementi akcijske orientacije, nove kognitivne

orientacije, nove vrednote, novi objekti, novi ekspresivni interesi. Učenje *ni* omejeno na zgodnje stadije življenjskega cikla, temveč poteka skozi celo življenje. Kar se običajno imenuje "normalna" adaptacija na spremembo v situaciji ali pa "razvoj" že vzpostavljenega dinamičnega vzorca, je proces učenja.

Mehanizmi obrambe so procesi, skozi katere se razrešujejo konflikti, ki so osebnosti notranji, torej konflikti med različnimi dispozicijami za potrebe in med njihovimi subsystemi. V primerih popolne razrešitve takšnih konfliktov se mehanizmi obrambe prelevijo v mehanizme učenja. Mehanizmi prilagoditve pa so končno tisti procesi, s katerimi se individualni akter spoprijema z elementi napetosti in konflikta v lastnih odnosih do objektov, torej do situacije akcije. Tako se lahko na primer sooči z grožnjo izgube objekta, na katerega je vezan, s frustracijo pri doseganju cilja skozi situacijske napetosti in podobnim. Spet se s kompletno razrešitvijo situacijskih napetosti in konfliktov mehanizmi prilagoditve prelijejo v mehanizme učenja. Popolnoma zadovoljiva substitucija starega objekta, ki je vsiljeval resne konflikte, z novim tako lahko odvrne potrebo po odvisnosti od objekta, z izgubo katerega se je grozilo.

Ta način predstavitve in klasifikacije mehanizmov funkcioniranja osebnosti implicira ključno domnevo, ki jo je treba razjasniti. Učenje, kot je bilo prikazano zgoraj, je proces *spreminjanja* v stanju osebnosti kot sistema. Obramba in prilagoditev pa sta predstavljena kot procesa *ravnotežja*, kot procesa, ki delujeta v nasprotju s težnjami, da bi se sistem na določene načine spreminjal. Tako v tej klasifikaciji ni najti *nobene* skupine mehanizmov za *vzdrževanje* stabilnega motivacijskega procesa, ko ta že deluje. Povedano drugače, menimo, da je treba *trajanje* stabilnega motivacijskega procesa v stabilnem odnosu do relevantnih objektov obravnavati kot *neproblematično*. Za to predpostavko se zdi, da je v psihologiji zelo obče sprejeta, čeprav je zelo redko eksplicitno izpostavljena. Moč jo je primerjati s prvim Newtonovim zakonom gibanja, zakonom inercije, ki ugotavlja, da se *problemi* mehanike *ne* ukvarjajo s tem, kaj telesa pripravi do gibanja, temveč s tem, kaj jih pripravi do *spremembe* smeri in hitrosti lastnega gibanja. Sami bomo v pričujoči razpravi privzeli motivacijski dvojniki zakona inercije, in to v smislu, da je sprememba intenzivnosti ali "smeri", tj. orientacije akcije tisto, kar predstavlja probleme za dinamiko teorije akcije. Zatorej *ne* bomo zaskrbljeni za vzdrževanje danih stanj socialnih sistemov, niti ne ko gre za socialni sistem niti ko gre za osebnost, *razen v primerih, ko so tendence za spremembo teh stanj znane*. Ta princip nam daje jasen kriterij tega, kar v kontekstu socialnega sistema konstituira motivacijski problem.

Zdaj pa je treba znova opozoriti na to, da so motivacijski procesi *vedno* procesi individualnih akterjev. Zatorej aplikacija zgornjega kriterija pomeni, da problemi mehanizmov socialnega sistema vzniknejo tam, kjer imamo na osnovi lastnega znanja o individuumih razlog verjeti, da obstajajo tendence po spreminjanju vzpostavljenih stanj socialnega sistema. Kaj torej za naše tukajšnje namene pomeni vzpostavljeno stanje socialnega sistema ali relevantnega subsystema?

Odgovor na to vprašanje je podan v temeljni paradigmi socialne interakcije, o kateri smo že pogosto razpravljali. Vzpostavljeno stanje socialnega sistema je proces komplementarne interakcije dveh ali več individualnih akterjev, v kateri se sleherni usklajuje s pričakovanji drugega (drugih) na tak način, da so alterjeve reakcije na egove akcije pozitivne sankcije, ki služijo krepitvi njegovih danih dispozicij za potrebe in tako zadovoljijo njegova dana pričakovanja. Ta stabilizirani ali uravnoteženi interakcijski proces je temeljna referenčna točka za sleherni dinamično motivacijsko analizo socialnega procesa.

Ne glede na to, da je gotovo v nasprotju z večino zdravega razuma v družboslovju, bomo domnevali, da vzdrževanje komplementarnosti pričakovanj v zvezi z vlogami, ko je enkrat že vzpostavljeno, *ni problematično*; povedano z drugimi besedami, je "tendenco" po vzdrževanju interakcijskega procesa *prvi zakon socialnega procesa*. To je seveda domneva, vendar pa ne obstaja nikakršen teoretični ugovor zoper takšne domneve, če le-te služijo organizaciji in generalizaciji našega znanja. Drugi način, da se pove isto, je, da se ugotovi, da za pojasnitev vzdrževanja komplementarnosti interakcijske orientacije niso potrebni nikakršni *posebni mehanizmi*.

S katerimi skupinami tendenc, ki *ne* vzdržujejo to interakcijo, imamo opraviti? V osnovi gre za dve skupini. Najprej je povsem jasno, da orientacije, ki jih akter v svoji komplementarni interakciji v vlogah izvaja, niso prirojene, temveč morajo biti pridobljene z učenjem. Zaradi tega je mogoče trditi, da si je akter, *preden* se je naučil dane orientacije za vlogo, v točki lastne obveznosti do vloge, za katero gre, povsem gotovo prizadeval delovati na načine, ki bi motili ravnotežje interakcije. Priučitev orientacij, ki so rekviziti zadovoljivega funkcioniranja v vlogi, je proces učenja; toda to ni učenje nasploh, temveč partikularni del učenja. Ta proces bomo poimenovali proces *socializacije*, motivacijske procese, s katerimi se realizira in ki so obravnavani glede na lastno funkcionalno signifikanco za interakcijski sistem, pa *mehanizme socializacije*. To so mehanizmi, ki so vključeni v procese "normalnega" funkcioniranja socialnega sistema.

Vsekakor je problematika socializacijskega procesa izoblikovana na predpostavki, da so faktorji, ki proizvajajo ravnotežje interakcijskega procesa, stabilizirani, z izjemo, ko rekvizitne orientacije za adekvatno funkcioniranje danega akterja v dani vlogi še niso naučene. Toda v resnici seveda ni tako. Tako v individualnih akterjih kot osebnostih kot tudi v situaciji, v kateri delujejo, obstajajo faktorji, ki težijo k motenju ravnotežja. Tako je mogoče za spremembe v situaciji kot taki reči, da predstavljajo nove probleme učenja, to pa sodi v področje socializacije. Toda nekaj čisto drugega so tiste spremembe, ki izvirajo iz osebnosti interakcijskih faktorjev in njihovih *reakcij* na situacijske spremembe.

Videli smo že, da najpomembnejšo dimenzijo organizacije takšnih teženj določa sama struktura interakcijskega procesa. Te težnje so težnje k *deviantnosti*, k odmiku od konformnosti z normativnimi standardi, ki so postali vzpostavljeni kot skupna kultura. Tako razumljena težnja k deviantnosti je proces motivirane akcije, in to s strani akterja, ki je imel nedvoumno dano popolno možnost naučiti se rekvizitnih orientacij; akcije torej, ki teži k temu, da devira od komplementarnih pričakovanj za konformnost s skupnimi standardi, in to tiste mere, ki je relevantna za definicijo njegove vloge. Tendence tako razumljene deviantnosti nadalje konfrontirajo socialni sistem s "problemi" kontrole, kajti devianca bo, če bo tolerirana prek določenih meja, težila k spreminjanju ali dezintegraciji sistema. Če se torej osredotočimo na težnje k deviantnosti in na reakcije socialnega sistema, ki deluje v smeri motiviranja akterjev za opuščanje njihove deviantnosti ter za ponovno vzpostavitev konformnosti, lahko govorimo o drugi skupini mehanizmov, o *mehanizmih socialne kontrole*. Mehanizem socialne kontrole je torej motivacijski proces enega ali več *individualnih* akterjev, ki si prizadevajo *upreti* se težnji k deviantnosti v izpolnjevanju pričakovanj v zvezi z vlogami, in to ali v samem sebi ali v enem oz. več alterjih. Je mehanizem ponovnega vzpostavljanja ravnotežja.

Mehanizmi socialne kontrole obsegajo določene vidike dveh skupin mehanizmov osebnosti, in sicer tistih, ki smo jih poimenovali mehanizme obrambe in prilagoditve. Ti mehanizmi vzpostavijo obrambo in prilagoditev *k odnosu do* teženj k prelamljanju pričakovanj v zvezi z vlogami. Psihološko je takoj razviden posebej tesen odnos s

superegom. Vendar pa je treba znova poudariti, da čeprav mehanizmi socialne kontrole obsegajo *elemente* teh osebnostnih mehanizmov, *niso* z njimi identični, saj so sami mehanizmi socialnega sistema. Prav to, kakšni specifični sistematični vzajemni odnosi obstajajo, bo treba raziskati v analizi, ki sledi. Izmed obeh navedenih skupin mehanizmov so vendarle iz povsem očitnih razlogov mehanizmi osebnostne prilagoditve *dinamično* tesneje povezani z mehanizmi socialne kontrole. Konec koncev tako problemi prilagoditve osebnosti kot tudi problemi kontrole socialnega sistema vzniknejo v vzajemnih odnosih s socialnimi objekti. *Funkcionalno* pa so po drugi strani mehanizmi socialne kontrole mnogo bolj analogni z mehanizmi obrambe, saj se oboji ubadajo s procesi, skozi katere je sistem akcije notranje integriran in skozi katere se kontrolirajo disruptivne tendence.

Treba je povedati še besedo, dve o odnosih med mehanizmi socializacije ter socialne kontrole na eni in alokacijskih procesov socialnega sistema na drugi strani. Alokacija osebnosti med vloge socialnega sistema in socializacijski procesi individuuma so povsem jasno *isti procesi*, gledani z različnih zornih kotov. Alokacija je ta proces, gledan iz perspektive funkcionalne significance socialnega sistema kot sistema. Socializacija pa je po drugi strani isti proces, gledan v okvirih motivacije individualnih akterjev. Učenje za odločanje med alternativnimi obveznostmi vlog, ki ga socialni sistem pušča posamezniku odprtega, je gotovo del socialnega učenja in tovrstne odločitve le manifestirajo vrednotne orientacije, pridobljene skozi socializacijo. Proces alokacije pripomočkov in nagrad pa je po drugi strani z motivacijske točke gledanja proces pridobitve ali izgube za individualnega akterja vrednih objektov. Je torej proces "pretakanja" v stabilni situaciji (torej proces "priliva") ali pa je proces situacijskega spreminjanja, ki od akterja zahteva prilagoditev. Prilagoditve so lahko uspešno naučene skozi socializacijske mehanizme ali pa so lahko faktorji v produkciji teženj k deviantnosti, končno pa so lahko tudi fokus za delovanje mehanizmov socialne kontrole.

(...)

PROBLEM DEVIANTNEGA VEDENJA

Od vsega začetka pričujočega dela je bilo očitno, da je dimenzija konformnost – deviantnost inherentna in centralna za celotno koncepcijo socialne akcije in zatorej tudi socialnih sistemov. En vidik, to je vidik skupnih kulturnih vzorcev, ki so del slehernega sistema socialnih interakcij, je zmeraj normativen. Obstaja pričakovanje po konformnosti z zahtevami vzorca; če na primer opazujemo zgolj konverzacije v komunikacijskem vzorcu, obstaja zahteva, da se govori razumljivo. Komplementarnost pričakovanj, čemur je bil dan tako velik poudarek, implicira eksistenco skupnih standardov glede tega, kaj je "sprejemljivo" ali v nekem smislu odobravano vedenje. V predhodnem poglavju¹⁹ smo se ukvarjali s procesi, s katerimi so zgrajene motivacijske strukture, ki zaukažejo vedenje, ki je skladno z normativnimi socialnimi pričakovanji. Zdaj pa se moramo preusmeriti k drugi plati iste zadeve, namreč k procesom, skozi katere se razvija odpor do konformnosti s socialnimi pričakovanji, ter k mehanizmom, s katerimi se v socialnih sistemih skuša upreti tem tendencam.

Temeljni princip pričujoče analize je, da so vsi motivacijski procesi procesi, ki potekajo znotraj osebnosti individualnih akterjev. Proces, skozi katere motivacijska struktura individualne osebnosti postane to, kar je, so seveda predvsem socialni procesi, torej procesi, ki vključujejo interakcijo ega z množtvom alterjev. Tako so tisti sektorji

motivacije individuuma, ki zadevajo njegovo motivacijo za deviantno vedenje, rezultati njegovih procesov socialne interakcije v preteklosti in zato je treba celotni problem obravnavati v okviru socialne interakcije. V analizi deviance se moramo tako kot v analizi socializacije osredotočiti na interakcijske procese; na to, kako devianca vpliva na orientacijo individualnega akterja v njegovi lastni situaciji in na orientacijo do situacije kot take, vključujoč predvsem signifikantne socialne objekte, ter na orientacijo do normativnih vzorcev, ki definirajo pričakovanja njegovih vlog.

Devianco in mehanizme socialne kontrole je mogoče definirati na dva načina, skladno s tem, ali je za referenčno točko vzet individualni akter ali pa interakcijski sistem. V prvem kontekstu je devianca motivirana tendenca akterja, da se vede v nasprotju z enim ali več institucionaliziranimi normativnimi vzorci, mehanizmi socialne kontrole pa so tisti motivirani procesi v vedenju tega akterja in tudi drugih, s katerimi je le-ta v interakciji, ki se skušajo tej težnji k deviantnosti upreti. V drugem kontekstu, v kontekstu interakcijskega sistema, pa je devianca tendenca s strani enega ali več akterjev, ki sestavljajo interakcijski sistem, da se vedejo na način, ki moti ravnotežje interakcijskega procesa (pa naj bo to statično ali pa dinamično ravnotežje). Devianca je torej definirana skozi lastno težnjo, da rezultira ali v spremembo stanja interakcijskega sistema ali pa v ponovno vzpostavljane ravnotežja z nasprotno delujočimi silami, pri čemer so slednje sile mehanizmi socialne kontrole. Pri tem se predpostavlja, da takšno ravnotežje zmeraj vključuje integracijo akcije s sistemom normativnih vzorcev, ki so bolj ali manj institucionalizirani.

Povsem jasno je, da je koncepcija deviance kot motnje ravnotežja interakcijskega sistema tista, ki predstavlja za analizo socialnih sistemov pomembnejši vidik. Toda kljub temu mora biti povsem jasno, da je bistveno, da so to analizo zmožni peljati od nivoja ugotovljenih uniformnosti v procesih spreminjanja v strukturi socialnega sistema do nivoja analiziranja relevantnih motivacijskih procesov v osebnostih individualnih akterjev. Čeprav je seveda pri slednjem vedno implicirana *tudi* povezanost s prvim kontekstom.

Povsem jasno bi moralo biti tudi, da gre pri koncepcijah konformnosti in deviance za določeno relativnost. To sta koncepta, ki se nanašata na probleme integracije in slabe integracije socialnih sistemov in subsistemov. Zatorej ni mogoče oblikovati nikakršne sodbe o devianci ali njeni odsotnosti, ne da bi v presojo vključili specifične zveze s sistemom ali subsistemom, na katerega se le-ta nanaša. Struktura normativnih vzorcev v slehernem subsistemu, razen v najbolj enostavnem, je vedno zamotana in je običajno daleč od tega, da bi bila popolnoma integrirana; zaradi tega je lahko zelo zavajajuče, če osamimo zgolj en sam tovrsten obrazec, ne da bi upoštevali njegove vzajemne povezave v sistemu vzorcev – kot je na primer zavajajoča sodba, da je oseba, ki je za izhod iz konfliktna situacije povedala “dobronamerno laž”, “nepoštena oseba”. Podobno tudi konkretni individualni akter nikoli ne deluje le v eni vlogi, temveč v množstvu vlog in situacij z zapletenimi možnostmi variacije tako v pričakovanih kot tudi v tenzijah, katerim ga te izpostavljajo. Še več, obstaja tudi problem časovne dimenzije, ki je bil tako aktualen za analizo sistema. Akcije so vzajemno zagodene v časovnih sekvencah, prav tako kot tudi po drugih vidikih, in konflikti se lahko osredotočijo na časovno alokacijo na docela enak način, kot se osredotočajo na konfliktna zahteve različnih interakcijskih vzorcev.

Vsi ti problemi imajo največji možni pomen in morajo biti, kolikor je le mogoče, pojasnjeni in eksplicirani. Ne glede na to pa ostaja dejstvo, da so vse socialne akcije

normativno orientirane in da morajo biti vrednotne orientacije, ki so utelešene v teh normah, do določene mere skupne akterjem v institucionalno integriranem interakcijskem sistemu. Prav ta okoliščina je tista, ki naredi problem konformnosti in deviance za najvažnejšo os analize socialnih sistemov. Dejstvo, da je ta os v lastnem delovanju visoko kompleksna, pa še ne pomeni, da jo je mogoče varno ignorirati ali da ne more biti zadovoljivo analizirana. Usodni pomen tega problemskega fokusa izvira, kot smo videli, iz dveh fundamentalnih premislekov: prvič, da referenčni okvir akcije vzpostavi koncept orientacije kot primarni fokus analize; in drugič, da se ukvarjamo z "meje vzdržujočim" tipom sistema, ki kot tak definira, kaj moramo razumeti s konceptom integracije sistema.

(...)

PROCESI SPREMINJANJA SOCIALNEGA SISTEMA

V predhodnih poglavjih pričujočega dela²⁰ smo se ukvarjali z dvema fundamentalnima področjema teoretskih problemov. Prvo izmed njiju je zadevalo poskus razdelave konceptualne sheme, znotraj katere bi bilo mogoče identificirati in opisati najpomembnejše strukturalne komponente socialnega sistema ter od primera do primera razdelati njihove vzajemne odnose v sistemih, in to kot notranje diferencirane in kot variabilne. Drugo ključno problemsko področje našega zanimanja pa je zadevalo analizo motivacijskih procesov znotraj sistema. Da bi našo obravnavo mogli logično zaokrožiti, se moramo zdaj na kratko usmeriti še v tretji sklop problemov, v probleme, ki zadevajo procese spreminjanja sistema samega, tj. v procese, ki rezultirajo v spremembah strukture sistema.

Iz razlogov, ki jih moramo zdaj vsaj poskusiti pojasniti, prihaja v pričujoči shemi obravnava te tretje skupine problemov na vrsto *logično* zadnja, saj predpostavlja določeno stopnjo teoretične razrešitve ostalih dveh. To je točno toliko, kolikor je centralna referenčna točka – ki smo jo neprestano skušali vzpostavljati – sam koncept *sistema*. Vsekakor je seveda docela mogoče in tudi povsem primerno teoretizirati o mnogih *partikularnih* procesih spreminjanja znotraj socialnega sistema, ne da bi poskušali zgraditi teorijo procesov spreminjanja *samih* socialnih sistemov kot sistemov. Osvetlitev tega zadnjega problema logično predpostavlja tako teorijo socialne strukture kot teorijo motivacijskega procesa znotraj sistema.

(...)

Preden pa podrobneje pojasnimo to ugotovitev, je nujno jasno ločiti procese spreminjanja *znotraj* sistema od procesov spreminjanja sistema *samega*. Zelo običajno je, da se ti dve stvari medsebojno mešata v pojmu "dinamika". Glede na cilje naše konceptualne sheme izvira distinkcija med procesi iz koncepta ravnotežja in načina njegove rabe v pričujočem delu. Poleg najsplošnejšega pomena koncepta ravnotežja zadeva pomen, ki ga je na tem mestu mogoče najučinkoviteje aplicirati, tisto, kar smo poimenovali "meje vzdržujoči" sistem.

Večkrat je bilo jasno izpostavljeno, da je za koncept interakcijskega procesa, kakor je bil predlagan v tem delu, in za teorem institucionalne integracije, motivacije, ki je bil direktno izpeljan iz tega koncepta, bistveno, da je fundamentalna "tendenca" interakcije stabilizacija procesov vzajemnih orientacij znotraj komplementarnih vlog. Koncept tako stabiliziranega interakcijskega procesa smo uporabljali vseskozi kot centralno referenčno točko za analizo motivacijskega procesa. S tem smo seveda le na drugačen način povedali, da smo nadaljevanje takšnega stabilnega procesa, brez spremembe v strukturi vlog,

vseskozi obravnavali kot za teorijo socialnih sistemov neproblematično. V poglavju VI,²¹ kjer je bilo to načelo prvokrat dognano, je bilo jasno izpostavljeno, da je to *teoretična predpostavka, ne pa empirična posplošitev*. Toda kot taka je eden od centralnih strateških elementov pričujoče konceptualne sheme. Vendar pa je bilo ugotovljeno tudi, da je tako formulirano ravnotežje lahko dinamično, saj v njegovem okviru potekajo določeni urejeni procesi empiričnega spreminjanja.

Gledano s tega zornega kota je teorija motivacijskega procesa *znotraj* sistema zgrajena okoli procesov vzdrževanja ravnotežja. Poleg neproblematične kontinuitete interakcije, za katero se je predpostavljalo, da traja, se, kot smo videli, to vzdrževanje ravnotežja vrti okoli dveh fundamentalnih tipov procesov. Prvi izmed njih so procesi socializacije, s katerimi akterji pridobivajo orientacije, nujne za izvajanje njihovih vlog v socialnem sistemu, če jih niso že predhodno imeli; drugi tip predstavljajo procesi, ki so vključeni v balans med generiranjem motivacij za deviantno vedenje in rebalansirajočih motivacij za restavracijo stabiliziranega interakcijskega procesa, ki smo jih poimenovali mehanizmi socialne kontrole.

Posebna metodološka signifikanca takega gledanja na analizo motivacijskega procesa, tj. na "dinamiko", leži v dveh medsebojno povezanih setih premislekov. Prvi izmed njih je implikacija dejstva, da se ukvarjamo z meje vzdržujočim tipom sistema. Definiranje sistema kot meje vzdržujočega pomeni, da sistem *v odnosu do lastnega okolja*, tj. do fluktuacij faktorjev okolja, vzdržuje določeno konstantnost vzorca, ne glede na to, ali je le- ta statična ali dinamična. Ti elementi konstantnosti vzorca morajo konstituirati fundamentalno referenčno točko za analizo procesov v sistemu. Z določenega vidika bi te procese lahko opredelili kot procese vzdrževanja konstantnih vzorcev. Vendar pa so to seveda empirične konstantnosti, tako da nismo predpostavili nobenega inherentnega razloga, zaradi katerega bi morale biti vzdrževane. Gre za preprosto dejstvo, opisano v okviru danega referenčnega okvirja, da na eksistenco teh konstant pogosto naletimo in da se teorija zato lahko osredotoči na probleme, ki jih njihova eksistenca predstavlja. Z disolucijo distinktivnega sistema vzdrževanja mej in njegovo asimilacijo v okolje ali s transformacijo v druge vzorce le-te lahko nehajo obstajati. Toda dejstvo, da v danem času in prostoru eksistirajo, vendarle služi za teoretični fokus analize.

Teorija, povezana s takšnimi sistemi, je usmerjena v analizo pogojev, pod katerimi bo takšen dan konstanten sistemski vzorec vzdrževan, in obratno, v analizo pogojev, pod katerimi bo na omejene načine spreminjan. Domnevamo lahko, da je pravkar omenjeno fundamentalna osnova za domnevo o našem "zakonu inercije" socialnega procesa.²² To, kar postori ta teorem, je, da vzpostavi fundamentalno referenčno točko za teoretično analizo procesa v socialnem sistemu. Analiza pogojev ali faktorjev, ki zadevajo motivacijski proces, je namreč vedno postavljena v okvire, ki so povezani s to referenčno točko. Konkretni *problem* je vedno različica problema, zakaj se konstantni vzorec, ki je predmet razmisleka, ob danih spremembah v relevantnih pogojih spreminja na določen način; ali obratno, zakaj mu vpricho določenih alternacij v pogojih spreminjanje spodleti. Slednje vprašanje je zmeraj všteto v problemsko strukturo, v probleme teorije; to je vrti se okoli pogojev vzdrževanja in spreminjanja ravnotežja, ki so definirani kot empirično vidne konstante vzorca meje vzdržujočega sistema. Bistveni poudarek pri tem je, da če naj bi pod temi metodološkimi predpostavkami obstajala teorija *spreminjanja* vzorca, morata obstajati tudi začetni in končni vzorec, ki se uporabljata kot referenčni točki. Primer za takšne procese spreminjanja smo podali v naših analizah socializacije otroka. Jasna definicija vzorcev, v katere je bil otrok socializiran, je v okvirih naše konceptualne

sheme logični prerekvizit uspešne analize procesa, s katerim se bodo vzpostavili nujni pogoji akcije znotraj tega obrazca.

Drugo skupino premislekov predstavljajo implikacije dejstva, da se gibljemo na ravni teorije, ki smo jo poimenovali "strukturalno-funkcionalna". Tu gre za vzajemno odvisnost v smislu, da se je za takšno teorijo, ki naj bi imela težo, treba nujno usmeriti v meje vzdržujoči tip sistema, saj je zgolj na ta način mogoče omejiti sistem, na katerega se takšna teorija nanaša. Poleg tega dejstva je ključna značilnost strukturalno-funkcionalne teorije to, da uporablja koncept sistem *brez kompletnega znanja o zakonih, ki determinirajo procese v sistemu*.

Vrzel, ki je nastala zaradi našega fragmentarnega znanja o zakonih, je zapolnjena, ali bolje premoščena, na dva načina. Prvega predstavlja uporaba strukturalnih kategorij. Z njihovo uporabo nam je namreč omogočeno doseganje sistematične in precizne deskripcije stanj sistemov, deskripcije variacij v stanju istega sistema skozi čas in deskripcije enakosti in razlik med različnimi sistemi. Takšna deskripcija je vpeta v okvire, za katere imamo več kot dovolj dobrih razlogov verjeti, da bodo povezali, če že ne bodo direktno inkorporirali vrednote najpomembnejših variabel teorije akcije. To je skupaj z možnostjo taksonomične sistematizacije fundamentalni razlog, zakaj je bilo tako pomembno *izpeljevati* naše kategorije strukture socialnega sistema iz esencialnih značilnosti referenčnega okvira same akcije. Kot tako jasno kaže primer klasične mehanike, je okrilje logičnih zahtev danega referenčnega okvira tisto, znotraj katerega so definirane fundamentalne variable teoretičnega sistema.

Vendar pa nam strukturalne kategorije lahko v kombinaciji z določenimi drugimi zadevami ponudijo več kot zgolj deskripcijo. Če opisujejo strukturo empiričnega sistema v posplošenih terminih, lahko z vračanjem k relevantnim vidikom referenčnega okvira povedo tudi marsikaj o tistem, kar smo poimenovali "funkcionalni prerekviziti" empiričnih sistemov, in če stvar razvijamo še naprej, tudi o tistem, kar smo v poglavju V²³ poimenovali "imperativi" partikularnega tipa empiričnega sistema. Če torej lahko uvidimo določene strukturalne poteze sistema kot empirično *dane*, relevantna dejstva niso zgolj deskriptivnega pomena. Iz njih lahko izvajamo tudi zaključke, vsaj do te mere, da ugotovimo, da mora biti, če so ta dejstva dana, obseg variacij ostalih dejstev, ki zadevajo isti sistem, v določenem smislu omejen. To je tudi tisti tip rezoniranja, ki smo ga uporabili v poglavju V, zato da smo se približali urejeni analizi tipov socialnega sistema. Jasno pa bi moralo biti, da takrat, ko govorimo o empirično dani strukturi socialnega sistema, npr. o "konjugalnem" tipu sorodstvene strukture, mislimo na to, da je mogoče za procese znotraj relevantnega subsistema družbe domnevati, da so v bistvu v stanju stabilnega ravnotežja, tako da je mogoče znotraj definiranega obsega variacij v drugih smerih to strukturo, tj. ta "sistemski vzorec", jemati za konstantnega. Na ta način je raba strukturalnih kategorij v pojasnjevalne namene očitno odvisna od predpostavke, da ima konstantnost vzorca, na katerega smo se sklicevali, določen empirični pomen. Če ne bi bilo tako, bi povsem očitno sploh ne imeli opraviti z meje vzdržujočim tipom sistema.

V dveh poglavjih, ki smo jih posvetili motivacijskim procesom, smo bili pri pojasnjevalni generalizaciji zmožni narediti pomemben korak naprej od čistega zanašanja na strukturalne imperATIVE same. Da bi definirali probleme motivacijskega procesa v interakcijskih odnosih tako, da bi orientacijske variable teorije akcije vstopile na določljive načine tako v motivacijski proces osebnosti individualnih akterjev kot tudi v socialno strukturo, smo v opredeljevanju pričakovanj v zvezi z vlogami uporabili analizo strukture interakcijskega procesa, še posebej analizo strukture vlog, ter

institucionalizacijo in internalizacijo vzorcev vrednotnih orientacij. Predvsem pa nam je bilo omogočeno, da smo z uporabo teh obrazcev vrednotnih orientacij kot naše centralne referenčne točke – njihovega pridobivanja za analizo socializacije in konformnosti z njimi kot ključne osi variranja za analizo deviance in socialnega učenja – lahko razdelali v bistvu kompletno *paradigmo* motivacijskega procesa v socialnem sistemu.

Izjemno pomembno pri tem je, da je docela jasno, da je tisto, kar smo v teh dveh poglavjih predstavili, paradigma in *ne teorija*, ki se v običajnem sodobnem smislu razume kot sistem zakonov. S tem smo pravzaprav le na drug način povedali, da smo koncepte motivacijskega procesa formulirali kot *mehanizme*, ne pa kot zakone.

V resnici nam je prav uporaba koncepta mehanizma z njegovo relevantno za sistem omogočila, da smo dosegli *sistematizacijo* tega polja na paradigmatiki ravni.

Reči, da smo razvili *paradigmo*, ne pa *teorije*, pa še ne pomeni reči tudi, da vanjo ni vključeno *nikakršno* znanje o zakonih. Na primer ugotovitve o tem, da napetost, definirana kot določena kombinacija dveh ali več faktorjev preklica podpore, vmešavanja s permisivnostjo, kršenja internaliziranih norm in zavračanja podpore za cenjena delovanja vodi v reakcije, kot so anksioznost, fantaziranje, sovražni impulzi in zatekanje k defenzivno prilagoditvenim mehanizmom, so vsekakor ugotovitve o zakonitostih motivacijskega procesa. Brez pomembnega deleža takšnega znanja bi paradigma sploh ne bila mogoča. Toda to znanje je v odnosu do empiričnih problemov, ki bi jih bilo treba razrešiti, fragmentarno in nepopolno. Paradigma izpolnjuje predvsem dve nalogi. Prvič, služi mobilizaciji tistega znanja o zakonih, ki ga glede na njegovo relevantnost za probleme pojasnitve procesov v *socialnem sistemu* imamo. Drugič, daje nam kanone za pomembno razpravljanje o problemih, ki so lahko predmet raziskovanja, s katerim se razpoznavanje zakonov lahko razširi. Tako bi morali za popolno razlago procesov socializacije otroka vedeti mnogo več o odnosih med določenimi variacijami v karakterju starševskih vlog, o procesih, ki determinirajo, in alternativne rezultate v osebnostni strukturi otroka. Postaviti problem na način specifičnih značilnosti vlog staršev, kot je konceptualiziran v terminološkem setu, ki smo ga predlagali v tem delu, je nekaj čisto drugega od zgolj spraševanja, "katere vrste vplivi staršev so pomembni?", kar se je doslej spraševalo že toliko psihiatričnih teorij. Kolikor ne vključuje direktno znanja o zakonih, toliko je torej paradigma set kanonov za lociranje problemov, in to v takšnih terminih, ki zagotavljajo, da bodo odgovori na zastavljena vprašanja skušali imeti splošno signifikanco, ker bodo ugotavljali ali implicirali določene odnose med fundamentalnimi variablami sistema.

Ključno je poudariti, da je paradigma motivacijskega procesa, kakor smo jo razdelali, *neodvisna od partikularne strukture vlog* v interakcijskem procesu. Gre za generalizirano *paradigmo*, ki jo je mogoče uporabiti za analizo kateregakoli motivacijskega procesa v kateremkoli sistemu vlog. Ta posplošenost je tista, ki po eni strani omogoča vključevanje tistega znanja o zakonih s področja motivacijskega procesa, ki ga že imamo, in po drugi strani omogoča zastavljanje novih problemov za raziskovanje; odgovori, ki bi jih dobili, pa bi morali biti primerni za inkorporacijo v splošno celoto zakonov. Sočasno pa ima sistem strukturalnih kategorij, v okviru katerih so analizirane partikularne vloge, tisti nivo posplošenosti, ki omogoča primerjavo, in dva elementa teorije sta neposredno dela nekega bolj posplošenega sistema, namreč teorije akcije. To je tisto, kar navaja na misel, da je pričujoče delo korak naprej k razvoju splošnega teoretičnega sistema.

Nujni zaključek zgoraj omenjenih preišljevanj je, da *splošna teorija procesov spreminjanja socialnih sistemov na sedanji stopnji znanja ni mogoča*. Razlog tiči zelo

preprosto v tem, da bi takšna teorija morala vsebovati celovito znanje o zakonih procesa sistema, tega znanja pa danes nimamo. Zatorej mora teorija spreminjanja strukture socialnih sistemov biti teorija partikularnih subprocesov spreminjanja *znotraj* teh sistemov, ne pa teorija celovitih procesov spreminjanja *samih* sistemov kot sistemov.

Toda povedano hkrati pomeni tudi, da je naše znanje, v kolikor presega zgolj deskripcijo in čiste empirične generalizacije, vedno do določene stopnje tudi že znanje o procesih spreminjanja. Ni namreč mogoče ločiti *teoretičnega* znanja o zakonih procesov znotraj sistemov od znanja o procesih njihovega spreminjanja. Obe skupini znanj sta namreč le različna konteksta *aplikacije* našega znanja o odnosih med variacijami pogojev in rezultati procesov, ki potekajo pod omenjenimi pogoji. Če torej kombiniramo naše znanje o strukturalnih imperativih v zgoraj omenjenem smislu, naše paradigmatsko znanje o motivacijskem procesu in naše fragmentarno poznavanje zakonov, vsekakor imamo precejšnje znanje o številnih procesih spreminjanja, ki ga napredujoče raziskovanje stalno povečuje.

Doslej smo govorili o teoretskem znanju o procesih spreminjanja znotraj teorije socialnih sistemov, kakor jo razumemo v tem delu. Obstajata pa še dva druga tipa znanja, ki temeljita na empiričnem razumevanju teh procesov v njihovi konkretnosti, tipa, ki ju je treba zato, da bi se izognili možni zmedi, vsekakor vsaj omeniti.

Prvi tip zadeva čisto empirično generalizacijo. Povsem mogoče, celo zelo običajno je, da vemo, da določeni procesi spreminjanja potekajo tipično pod določenimi pogoji, ne da bi bili pri tem zmožni deducirati vzorec procesov in njihov rezultat iz znanja o zakonih sistema. Možno je imeti tudi znatno znanje o variacijah v pogojih ter o raznovrstnih specifičnih posledicah teh variacij za sistem. Znan primer znanja tega tipa je znanje o poteku biološkega življenjskega cikla. V biološki znanosti s tem v zvezi ni nobene *splošne teorije* o življenjskem ciklu, s katero bi lahko v okviru splošnih zakonov sistematično pojasnili rast, njeno zaustavitev v zrelosti, staranje in končno smrt. Toda vse, *da* organizmi gredo skozi ta tipični cikel, in njegova razprostranjena delitev na faze je vzpostavljena na nivoju empirične generalizacije. Obstaja veliko teoretičnega znanja o različnih procesih v organizmu, od katerih se nekateri od faze do faze spreminjajo, kot na primer vpliv seksualnih hormonov na organizem, ki sledi dozorevanju gonad. Obstaja tudi znatno znanje o posledicah motenj normalnega cikla, kakršne nastopijo na primer pri različnih vrstah nedohranjenosti. Toda splošna teorija življenjskega cikla še vedno manjka.

Kot je bilo pogostokrat poudarjeno s strani avtorjev, kot so npr. Spengler in starejši evolucionisti, sedanja evidenca opozarja na to, da ne obstaja nikakršen preprost vseobsežen empirični vzorec razvoja socialnih sistemov, običajno razumljen kot serija faz, ki bi bila primerljiva biološkemu življenjskemu ciklu. Vsaj en ključni razlog za to gre iskati v deležu, ki ga ima v socialnih sistemih kultura, ter v dejstvih, prvič, da se kultura ne razvija po zgolj enem linearnem vzorcu, in drugič, da je lahko pridobljena z difuzijo, tako da je sleherni notranji razvojni proces lahko temeljito vplivan od zunaj na načine, na katere organizmi niso sprejemljivi za vplive.

Vendarle pa obstajajo tipični procesi spreminjanja iz določenih izhodiščnih točk v socialnih sistemih, ki jih je z empirično generalizacijo mogoče uspešno identificirati. Sami smo to uporabili v naši diskusiji o empiričnem vzorčenju elementov socialne strukture v poglavju V²⁴, v nadaljevanju pa bomo nekatere izmed njih še komentirali.

Drugi tip znanja, odslej torej drugi tip pojasnjevalnih hipotez, ki lahko temelji na konkretnih problemih spreminjanja v socialnem sistemu, izvira iz analize empirične

signifikance variabel, ki niso del teoretičnega sistema, s katerim smo delali doslej. Tu gre za dve skupini takšnih variabel. Prvič so to variable, ki zadevajo konstitucijo organizma tako dolgo, dokler je le-ta neodvisna od dejavnikov akcijske orientacije, in drugič gre za tiste variable, ki zadevajo fizično okolje. Jasno je, da sta obe vrsti variabel logično neodvisni od teorije akcije, toda enako jasno je tudi, da je takrat, kadar trčijo skupaj s konkretnimi sistemi akcije, to prvorazrednega empiričnega pomena. Tretja skupina variabel, tiste, ki so vpete v kulturni dejavnik, pa ima drugačen status. Teorija kulture je integralni del teorije akcije. Toda obstajajo določene faze slednje, v katerih bi kultura ne smela biti opazovana kot eden od delov teorije socialnega sistema, temveč kot podatek za to teorijo. Tu gre za obstoj in možen vpliv inherentnih "konfiguracij" razvoja sistemov kulturnih vzorcev, kot je ta proces analiziral Kroeber.²⁵

Moralo bi biti povsem jasno, da smo se v pričujočem delu namenoma vesekozi vzdrževali poskusov, da bi se ukvarjali z vplivi variabel genetike in fiziologije ali pa variabel fizičnih vidikov situacije na konkretne socialne fenomene. S tem v zvezi smo ravnali sila previdno zato, da bi ohranjali odprto prostor za ukvarjanje z njihovimi empiričnimi vplivi, in na veliko mestih smo ta prostor tudi jasno orisali. V našem sistemu referenčnih točk za analizo akcijskih orientacij so našli mesto predvsem različni fundamentalni vidiki teh dveh kategorij. Toda povsem jasno *nismo razvili prav nobene teorije* vzajemne odvisnosti procesov socialne akcije ter tistih bioloških in fizičnih faktorjev, ki jih determinirajo. Izgradnja takšne teorije bi bila za družboslovje izjemno važna, in neuspeh, da bi jo zaobsegli na tem mestu, ni nikakor mišljen kot sugestija, da takšna teorija ni pomembna. S tem v zvezi je edina točna opazka ta, da bi bila zadeva mnogo verjetneje uspešno razrešena, ko bi bila sama teorija akcije dovolj razvita, tako da bi bilo moč natančno formulirati naravo artikulacije, ne pa, kot je veljalo v preteklosti, da so takšne teorije v veliki meri motivirane s prepričanjem, da so neakcijske variable "zelo pomembne" in da se zato lahko osebe, ki jih le-te zanimajo, ukvarjajo izključno z njimi, brez slehernih eksplicitnih navez na kategorije teorije akcije.

Docela jasno bi moralo biti torcj, da je teorija akcije – kolikor je v kateremkoli smislu logično zaprt sistem, kar ostaja odprto vprašanje – to lahko *zgolj* na analitični ravni, definitivno pa nikakor ne kot sistem na empirični ravni.

Znano je dejstvo, ki ga gre na tem mestu vsaj omeniti, da so bili v primerih, ko je šlo za poskuse formuliranja splošnih teorij procesov spreminjanja v konkretnih socialnih sistemih, zelo pogosto dani primarni poudarki prav tem, sistemu akcijskih orientacij zunanjim variablam. Z vidika logične strukture teh zunanjih variabel je neizogibno, da morajo biti te teorije zgrajene okoli variabel, ki so vključene v dve kategoriji – v dednost in v okolje v biološkem smislu. V to skupino teorij bi morali vnesti predvsem celotno skupino teorij, ki jih včasih poimenujejo "socialni darvinizem" in ki so skušale obravnavati razvoj družb skozi aplikacijo zakonov naravne selekcije. Težave, na katere so te teorije kot splošne teorije socialnega procesa naleteli, so tako dobro znane, da se ob njih na tem mestu ni potrebno še naprej zadrževati.²⁶ Environmentalistični poudarek je na primer najti v primeru klimatskih razlag socialnega spreminjanja.

Povsem jasno je, da takšne teorije, ekskluzivno formulirane v okviru bioloških variabel ali variabel fizičnega okolja, ne morejo biti empirično zadovoljive, razen če je analiza socialnih sistemov v okviru teorije akcije fundamentalno napačna ali *zgolj* epifenomenska in kot taka brez sleherne empirične relevantnosti. Toda to dejstvo nas ne sme zaslepiti glede pomena variabel samih. Zlasti področje populacije je brez dvoma velikega pomena kot področje artikulacije teorije akcije in isto velja za področje genetične konstitucije človeških organizmov ter za področje variacij in distribucij variacij te konstitucije v okviru medsebojne odvisnosti s procesi socialnega sistema, kakor so

formulirani v terminih akcije. Na podoben način je mogoče tudi področje humane geografije razumeti kot primarno polje formuliranja medsebojne odvisnosti med socialno akcijo in fizičnim okoljem.

Primer kulturnih dejavnikov pa je, kot smo že omenili, nekoliko drugačen. Kultura je namreč integralni del akcije, kakor jo razumemo tukaj. Ključna točka v zvezi s tem je, da se teorija socialnega sistema, kot veja teorije akcije, nič bolj neposredno ne dotika dinamike kulture, kot se dotika same teorije osebnosti. Določena dejstva o kulturi prevzema kot dana in raziskuje njihov pomen za procese socialnega sistema. Tu ne gre za teorijo kulture v smislu, v katerem bo pretresana v naslednjem poglavju.²⁷ Smo pa podali jasen dokaz o tem, kako velik pomen ima podrobno in eksplicitno ukvarjanje s številnimi problemi kulture za teorijo socialnega sistema.

Glede generalizacije o socialnem spreminjanju v konkretni obliki obstaja določena paralela med dednostnimi in environmentalističnimi teorijami na eni ter kulturnimi teorijami na drugi strani. Logično mogoče je, in to zato, da bi se izognili določenim posledicam našega nepopolnega poznavanja zakonov socialnega procesa, eksplicitno ali implicitno predpostaviti, da je *proces spreminjanja* v socialnem sistemu, ki je izpostavljen določenim predakcijskim pogojem v okolju in organizmu, izključno determiniran z lastno kulturo in konfigurativnimi procesi kulturnega razvoja. To je v resnici tudi primarna logična osnova za navidezno adekvatnost večine evolucionističnih teorij socialnega razvoja, pri katerem je bil za esencialni faktor razumljen kumulativni razvoj empiričnega znanja. Nekako identične, vendar med sabo zelo različne težnje s poudarki na drugih elementih kulturne tradicije, so se pojavile tudi v teorijah tako različnih avtorjev, kot so Leslie Whyte, Sorokin in Ruth Benedict.

OPOMBE

- 1 Primerjaj posebej Parsons in Shils, *Values, Motives and Systems of Action* v *Toward a General Theory of Action*, pa tudi Parsons, *Structure of Social Action* v *Essays in Sociological Theory* ter seveda Weber, *Theory of Social and Economic Organization*.
- 2 Mehanizem, kakor ga bomo kot termin uporabljali na tem mestu, je empirična generalizacija o motivacijskih procesih, postavljena v luč lastne relevantnosti za funkcionalne probleme sistema akcije. Primerjaj Poglavje VI. (Gre za poglavje *The Learning of Social Role-Expectations and the Mechanisms of Socialization of Motivation*, katerega prvi del prinašamo tudi v našem prevodu v poglavju *Socializacija in socialna kontrola* – op. prev.).
- 3 Primerjaj E. C. Tolman, *Purposive Behavior in Animals and Man*.
- 4 V *The Structure of Social Action* je bila izpeljana podrobna razlaga referenčnega okvira akcije na nivoju usmerjenosti k cilju in skozi to je bil "namen", kot smo stvar poimenovali tam, vzpostavljen za esencialno komponento "posamičnega akta". Zdi pa se, da je nujno analizo premestiti na še elementarnejšo raven, predvsem zato, da bi pojasnili mesto, na katerega je treba vnesti mnoge probleme motivacije, kot so analizirani v okviru moderne psihologije. Vendar pa pri tem ni bila narejena nobena fundamentalna sprememba. Analiza je bila preprosto prenešena na bolj generalizirano raven. Posamični akt v *The Structure of Social Action* je poseben primer posamične akcije, kot je predstavljena tukaj in v *Values, Motives and Systems of Action*.
- 5 Gre za poglavje *The Action Frame of Reference and the General Theory of Action Systems: Culture, Personality and the Place of Social Systems*; večina tega poglavja je prevedena zgoraj (op. prev.).
- 6 Gre za poglavje *The Major Points of Reference and Structural Components of the Social System*. V pričujočem prevodu so prevedeni deli tega poglavja pod naslovi: *Enote socialnega sistema*, *Funkcionalni prerekviziti socialnih sistemov* in *Institucionalna integracija socialnih sistemov* (op. prev.).
- 7 Glede občega problema funkcionalnih prerekvizitov socialnega sistema glej Aberle, Cohen, David, Levy, Sutton "The Functional Prerequisites of a Society", *Ethics*, IX (January, 1950), 100-111. Pričujoča obravnava se navezuje na njihov članek, se pa od njega tudi radikalno razlikuje.
- 8 Urejeni proces je v tem smislu postavljen nasproti dezintegraciji sistema. Dezintegracija sistema v tem smislu pomeni izginotje meja sistema v odnosu do njegovega lastnega okolja. Prim. *Values, Motives and Systems of Action*, poglavje I.

- 9 V nekem drugačnem smislu pa tudi okoli neakcijskega okolja, fizičnih vidikov situacije.
- 10 Vsekakor je zelo pomembno, da si ne izmišljamo ad hoc generalizacij o teh prerekvizitih, ki domnevno pojasnjujejo določene skupine konkretnih socialnih fenomenov. Takšna procedura je še posebno zavajajoča zato, ker takšne ad hoc hipoteze lahko služijo temu, da razbremenijo raziskovalca težke analize notranjih balansov in procesov v socialnem sistemu samem. V svojih grobih formah je ta procedura igrala zelo pomembno vlogo tako v zgodovini socialne misli kot tudi v sodobnih teorijah, v katerih so bili v bistvu vsi socialni fenomeni determinirani ali z genetsko konstitucijo populacij ali z njihovimi geografskimi okolji. Za kazalca rastoče zrelosti naše znanosti gre jemati dejstvo, da takšne posplošene formule niso več obravnavane kot formule, ki bi zaslužile resne diskusije. V splošnih okvirih sta v celoti upoštevani tako pozitivna vloga takšnih pogojevalnih faktorjev kot tudi pozitivna vloga notranjih socialnih procesov. Vendar splošne formule ne razrešijo specifičnih problemov. Naloga je razplesti kompleksne vzorce interakcije med dvema skupinama dejavnikov.
- 11 Na tem mestu se ukvarjamo s tistim, kar je že bilo poimenovano "meje vzdržujoči" tipsistema (*Values, Motives and Systems of Action*, op. cit.). Za ta tip sistema ima, kot je bilo ugotovljeno na istem mestu, koncept integracije dvojni pomen: a) v zvezi z medsebojno kompatibilnostjo komponent sistema, in to tako, da se zahteva p spremembi ne pojavi, preden se lahko vzpostavi ravnotežje; b) v zvezi z vzdrževanjem pogojev razločevanja sistema v okviru lastnih meja zoper njegovo okolje. Integracija je lahko povezana tako z dinamičnim ravnotežjem, tj. z urejenim procesom spreminjanja sistema, kot tudi s statičnim ravnotežjem.
- 12 Gre za poglavje *The Action Frame of Reference and the General Theory of Action Systems: Culture, Personality and the Place of Social Systems*; na tem mestu prevedeno kot drugo poglavje pričujočega prevoda.
- 13 Druge komponente kulturne tradicije postavljajo nekolikaj drugačne probleme, ki nas bodo zaposlovali v naslednjem poglavju. Gre za poglavje *The Points of Reference for the Classification of Institutional Patterns*, ki v ta prevod ni vključeno – op. prev.).
- 14 Ali statusnih odnosov. Ne obstajajo namreč nikakršne vloge brez ustreznih statusov in vice versa.
- 15 Termin je vzet iz ekonomije in v bistvu pomeni distribucijo v perspektivi funkcionalne signifikance za sistem.
- 16 Tudi kolektivitete so v določenih mejah enote alokacije. Vendar pa bo razprava, ki sledi, omejena na individualne akterje.
- 17 Gre za poglavja *The Structure of Social System; I: The Organization of the Components into Sub-Systems; The Structure of Social System; II: Invariant Points of Reference for the Structural Differentiation and Variation of Societies; in The Structure of Social System; III: Empirical Differentiation and Variation in the Structure of Societies*. V naš prevod je vključen odlomek iz drugega navedenega poglavja in to pod naslovom *Problem alokacije* (op. prev.).
- 18 Parsons in Shils, *Values, Motives and Systems of Action*, poglavje II. To poglavje ima kot ozadje za pričujočo razpravo prvorazredni pomen.
- 19 Gre za poglavje *The Learning of Social Role-Expectations and the Mechanisms of Socialization of Motivation*, katerega uvodni del je preveden v tem prevodu pod naslovom *Socializacija in socialna kontrola*.
- 20 Gre za prvih deset poglavij dela *The Social System*, ki so v odlomkih prinešena tudi v zgornjih poglavjih prevoda (op. prev.).
- 21 Gre za poglavje *The Learning of Social Role-Expectations and the Mechanisms of Socialization of Motivation*, katerega del je v pričujoči prevod vključen pod naslovom *Socializacija in socialna kontrola* (op. prev.).
- 22 Ta koncepcija je identična koncepciji homeostaze v psihologiji.
- 23 Gre za poglavje *The Structure of Social System, III: Empirical Differentiation and Variation in the Structure of Societies*, ki v naš izbor ni vključeno (op. prev.).
- 24 Gre za poglavje *The Structure of Social System, III: Empirical Differentiation and Variation in the Structure of Societies*, ki v naš prevod ni vključeno (op. prev.).
- 25 Primerjaj *Configurations of Culture Growth*.
- 26 Problem je analiziran v *The Structure of Social Action*, poglavje III in passim.
- 27 Gre za poglavje *The Directions of Change in Social Systems*, ki ga naš izbor ne vključuje (op. prev.).